

El jaciment prehistòric de La Cova dels Diablets (Alcalà de Xivert, Castelló)

Gustau Aguilera Arzo *
Francesc Gusi i Jener *
Carme Olària i Puyoles **

Resumen

Presentamos los resultados de los trabajos de excavación de salvamento efectuados en al Cova dels Diablets (Alcalà de Xivert, Castellón) en noviembre de 1998. También se presentan los materiales arqueológicos sin contexto recuperados por un grupo de aficionados a la arqueología de la misma localidad. Destacan del lote los fragmentos pertenecientes a un vaso cerámico decorado con una extraordinaria composición efectuada con técnica mixta incisa impresa, cuya cronología puede establecerse en un neolítico antiguo final. Finalmente se establece la secuencia cronológica de la cavidad, que abarca desde el décimo milenio BP hasta época histórica, cumpliendo diferentes funciones.

Abstract

The work presents the results of the urgency excavation made in to the Diablets Cave (Alcalà de Xivert, Castellón) in November of 1998. The archaeological materials without context, recovered by a group of fond of archaeology of the same town are also described. Of that lot, they highlight some sherds belonging to a ceramic vessel, decorated with an extraordinary composition made with mixed technique, incised and stamped, whose chronology are probably the final of the old neolithic age. Finally, we conclude that the cave was used in different moments with different functions, from the tenth millennium BP until historical time.

ANTECEDENTS

Al mes de abril de 1998 varen ser dipositats al Servei d'Investigacions Arqueològiques i Prehistòriques de la Diputació de Castelló per part d'integrants del Grup Excursionista d'Alcalà de Xivert, un lot de materials procedents de la Cova dels Diablets. Aquest jaciment havia sofert unes indiscriminades actuacions clandestines, que van ocasionar greus pertorbacions en el àrea central de la petita cavitat.

Donades les característiques dels materials dipositats, i a les possibles noves accions clandestines, el Servei d'Investigacions Arqueològiques i Prehistòriques de la Diputació va organitzar una

campanya d'excavacions amb caràcter d'urgència a l'esmentada cavitat.

Aquest treball presenta la descripció i estudi, per una banda dels materials arqueològics obtinguts fora de context, especialment dels fragments d'un vas ricament decorat amb una extraordinària composició de tècnica mixta incisa-impresa, i per l'altra els resultats de les excavacions realitzades.

SITUACIÓ GEOGRÀFICA

La Cova dels Diablets es troba situada al sector oriental de la Serra d'Irta, dins del terme municipal d'Alcalà de Xivert (el Baix Maestrat), orientada a l'oest, a una alçada de 460 metres

* Servei d'Investigacions Arqueològiques i Prehistòriques. Penyeta Roja. Diputació de Castelló. Apartat de Correus, 316. 12080-Castelló de la Plana. <arqueologia@dipcas.es>.

** Laboratori d'Arqueologia Prehistòrica. Departament d'Història, Geografia i Art. Universitat Jaume I. Campus de Borriol. E-12080 Castelló de la Plana. <olaria@his.uji.es>

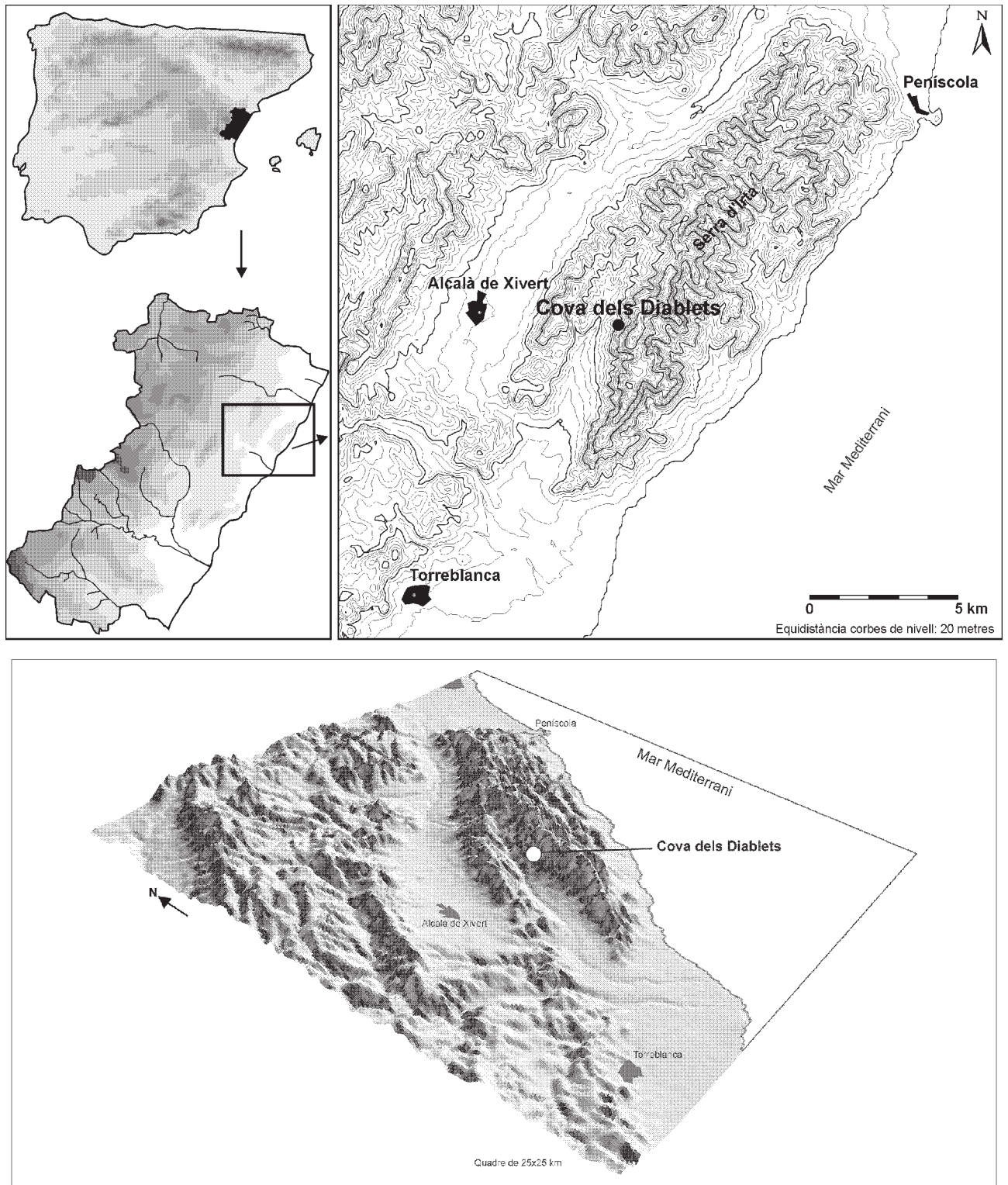

Figura 1. Situació de la Cova dels Diablets.

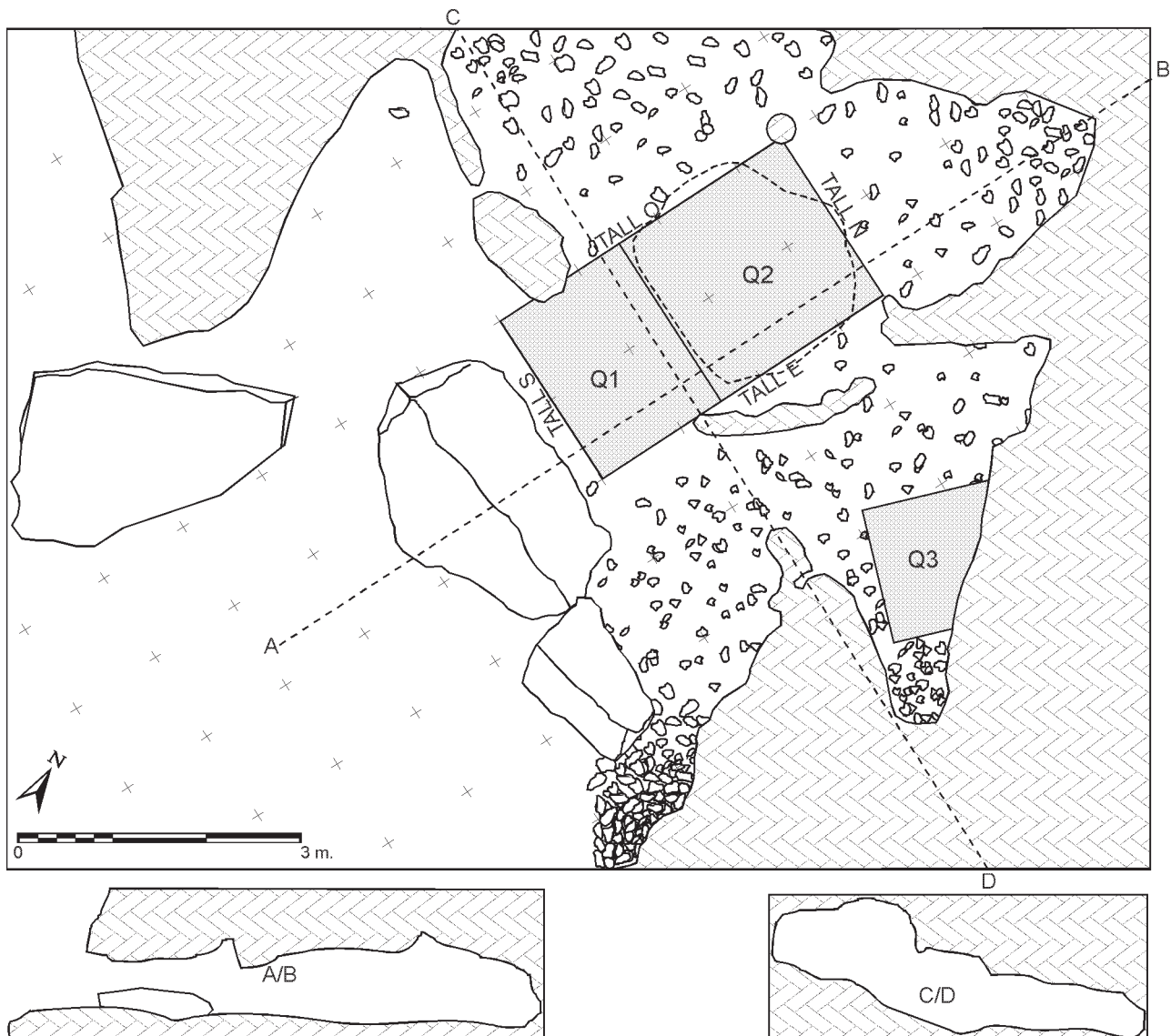

Figura 2. Planta i seccions de la cavitat, amb indicació dels quadres.

sobre el nivell del mar. S'obri entre el barranc de Fabuquello al nord, i el de Ferreres al sud, modestes barrancades que aboquen a la rambla de l'Ametller (Fig. 1).

Les seves coordenades UTM són, al fus 31, de 269 km X i 4465 km Y, fulla 31-23 (594) "Alcalá de Xivert" del Mapa Topogràfic de l'Exèrcit, sèrie L, escala 1:50.000.

Es tracta d'una zona fortament rocallosa i abrupta, geològicament constituïda per calcàries i dolomies juràsiques del lias/dogger.

La vegetació predominant és de bosc baix mediterrani, de tipus garriga amb matolls intercalats, alguns pinars i altres zones de cultiu de secà.

El territori relacionat amb la cavitat està constituït per la zona muntanyenca abrupta del

sector oriental de la serralada, i la vall interior delimitada entre les formacions oriental i occidental de la serra, que disposa el barranc o rambla de l'Atmeller. En conjunt, la cova queda ubicada en un indret de difícil accés, degut a l'acusada pendent i a la forta fragmentació del rocam.

El jaciment és una petita cavitat d'origen càrstic de planta irregular, d'uns 70 metres quadrats de superfície (Fig. 2). L'eix transversal amida 6,90 metres, i l'eix longitudinal assoleix fins 10,45 metres. Presenta, davant de l'entrada blocs despresos de l'antiga visera, la desaparició de la qual ha permès una forta erosió de la petita plataforma, antigament existent.

La formació correspon al desenvolupament d'una diàclasi horitzontal oberta entre els materials

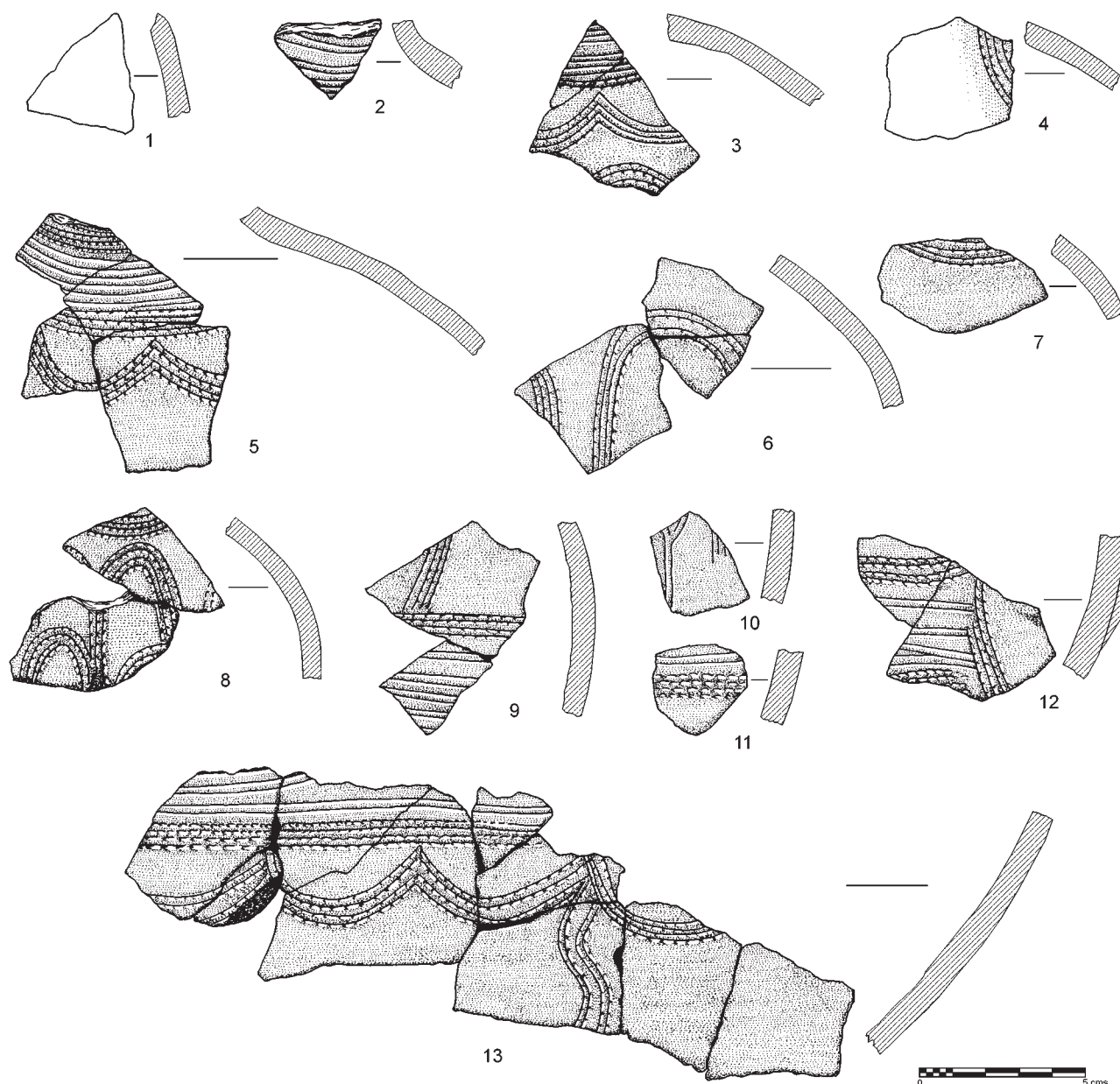

Figura 3. Fragments pertanyents al vas incís-imprès.

calcaris. La disposició d'aquesta formació configura un cabussament descendent des de l'entrada. A l'interior s'observen testimonis d'una activitat càrstica actualment fossilitzada. La cova presenta un acusat procés de colmatació, resultat d'una acumulació de sediments procedents del l'exterior. Els grans blocs existents just per sota de la línia del pòrtic d'entrada, productes del desprendiment de la visera ja esmentat, han alterat la forma primitiva de la boca, facilitant la posterior acumulació de dipòsits a l'interior, en gran part procedents dels aports sedimentaris d'origen eòlic que penetren fortament a l'interior de la cavitat.

ELS MATERIALS DESCONTEXTUALITZATS

EL VAS DECORAT

Aquest vas d'extraordinària decoració està constituït actualment per un total de 61 fragments (Figs. 3, 4), 13 dels quals procedeixen d'excavació. Malauradament tot aquest conjunt només permet una reconstrucció parcial i aproximada del que seria aquesta excepcional peça.

Formalment, es tracta d'un recipient de perfil globular amb coll no conservat i base apuntada. En un dels fragments s'aprecia l'arranc d'un

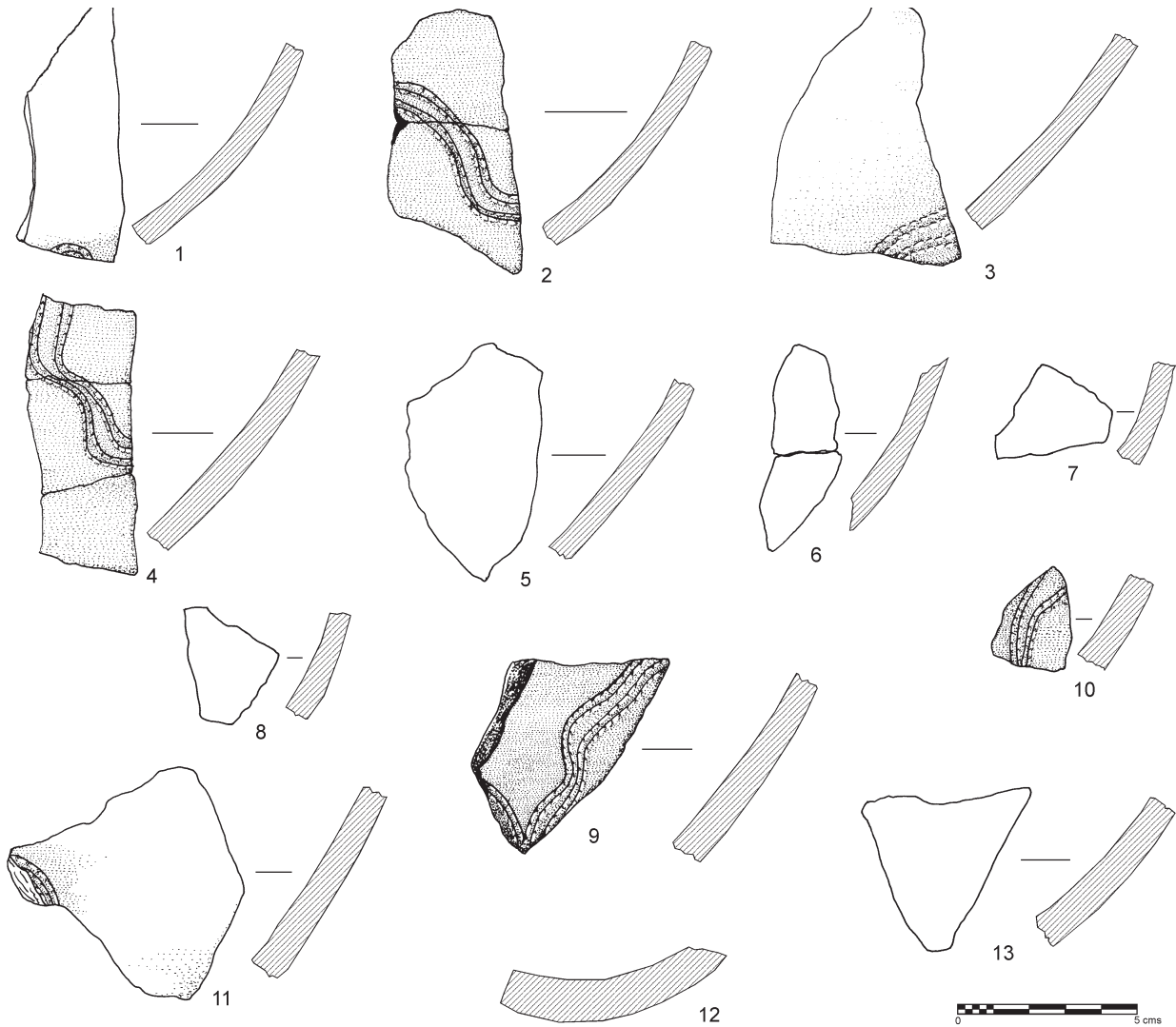

Figura 4. Fragments pertanyents al vas incís-imprès.

element de premsió. El gruix de les parets és prou irregular, tot i que té una tendència a disminuir conforme ens aproximem a la part superior del perfil; fluctua entre 6 i 9 mil·límetres. La pasta és de cocció reductora, més negra a l'exterior, de textura prou compacta, amb abundant desgreixant blanc. A l'interior, la superfície no presenta tractament, mentre que a l'exterior està recoberta d'un engob clar, molt perdut.

Però lo realment extraordinari del vas és la tècnica i composició decorativa. El motiu més repetit està format per línies horitzontals fisonades per semicercles concèntrics a mode de garlandes. Aquesta composició es repeteix a l'espatlla i a l'alçada del punt d'inflexió del cos. La tècnica és mixta, formant les franjes horitzontals sèries de línies incises (no menys de vuit) rematades per

quatre línies impreses a dalt i a baix. La impressió està feta amb la tècnica de gradina. Les garlandes queden configurades per quatre línies impreses paral·leles. El conjunt de les impressions presenten restes de colorant vermell de tipus almagre.

La composició decorativa de l'espatlla, que finalitza a l'arrencament del coll, presenta semicercles concèntrics a la part inferior (Fig. 3, 3, 5); l'absència de fragments del coll però, impedeixen conèixer la continuació superior de la decoració en aquesta part del vas.

Pel que fa al cos, els semicercles se situen als laterals (Fig. 3, 12), inferior (Fig. 3, 13) i superior (Fig. 3, 9), de les línies horitzontals, repetint la tècnica descrita.

De tots els fragments conservats, existeixen alguns que permeten deduir que el terç inferior del

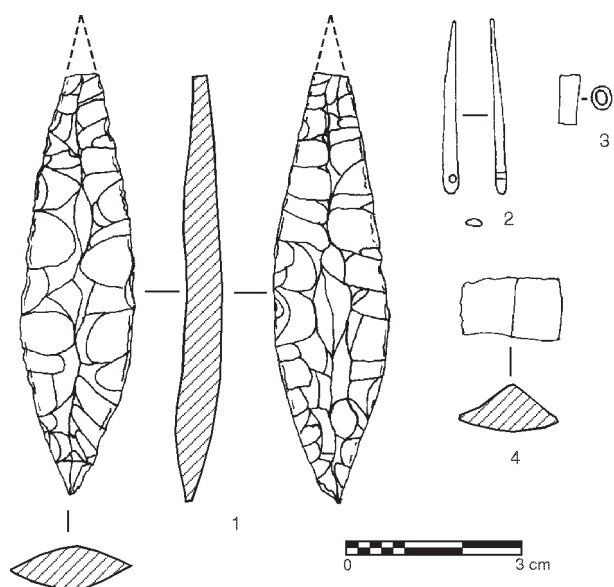

Figura 5. Altres materials fora de contexte.

cos estava decorat amb línies ondulades en sentit vertical que acabaven prop de la base (Fig. 4, 1-4, 9-11). Aquests traços verticals, naixen de la intersecció dels semicercles inferiors del cos (Fig. 3, 13), probablement distribuïts cada tres garlandes, i recorren, formant ondulacions, tot el terç inferior del vas fins arribar a convergir a la base.

Aquests traços, ondulats impresos, acabarien per trobar-se amb d'altres formant un sol traç (Fig. 4, 9), finalitzant al començament de la base del recipient.

Tot i la dificultat que presenta la reconstrucció d'aquest vas, creiem que els motius verticals servirien per configurar una decoració radial, a on la part central d'aquesta, estaria determinada per la pròpia base apuntada del recipient.

També en aquestes decoracions verticals s'observen restes de farciment d'ocre.

Finalment, existeixen alguns fragments de posicionament difícil. Un d'ells (Fig. 3, 12) sembla que rematava la composició horitzontal del cos per donar pas a un element de pressió, al que envoltava. Un altre (Fig. 3, 8), presenta un motiu que podria tractar-se del central del vas, amb semicercles impresos superposats. La curvatura i gruix del fragment indica una posició alta, per damunt de la línia de màxima inflexió del cos, però per sota de l'espatlla, segurament just a la inflexió on aquest comença.

La sensació general de la composició decorativa és barroca, cobrint bona part del vas, especialment la meitat superior. El vas presenta un conjunt de motius decoratius de complexa concep-

tualització, que recorda vagament els serpentiformes de l'art macrosquemàtic.

ALTRES MATERIALS

Varen ser dipositats també 15 fragments indeterminats de ceràmica a mà i 47 fragments indeterminats a torn, a més dels 48, ja esmentats, pertanyents al vas incís-imprès. De la ceràmica no tornejada cal destacar la presència d'un fragment amb nervatura, així com un fragment amb doble nervatura, i dos bases convexes.

El material lític està compost per 19 restes de talla, repartits en dues làmines, quatre petites làmines, tres ascles, dos productes de decorticat i vuit fragments informes; respecte a les peces retocades, es dipositaren una punta de fletxa ogival, fragmentada a l'extrem distal, amb retoc pla cobridor bifacial i perfil serrat, de sílex de color blanc (Fig. 5, 1); un fragment de làmina amb retoc simple lateral (Fig. 5, 4) i un fragment de peduncle d'un altra punta de fletxa de sílex de color gris.

El material ossi només està representat per una agulla amb perforació proximal (Fig. 5, 2); i un gra de collar cilíndric (Fig. 5, 3).

Acompanyava el lot, algunes restes faunístiques, malacològiques, i algunes restes humanes estudiades en l'apartat corresponent (Annex 1).

Finalment, tres monedes fragmentades, dos d'elles totalment rodades amb la qual cosa la identificació era totalment impossible, i la tercera, classificada per V. Falcó Fuertes, a qui agraïm sincerament la seva col·laboració, corresponent a un diner de Billó, pertanyent al regnat de Joana i Carles (1516-1555), amb seca a Barcelona, semblant a la moneda número 19 de l'estudi numismàtic de la Torre del Rei d'Orpesa (Falcó, 1996). A l'annex IV es presenten tots els detalls de la moneda.

L'EXCAVACIÓ D'URGÈNCIA

Donat l'evident interès dels materials dipositats, el Servei d'Investigacions Arqueològiques i Prehistòriques va determinar la necessitat de realitzar una excavació d'urgència a la cavitat. La campanya, va ser efectuada del 16 al 24 de novembre de 1998 amb el pertinent permís d'excavació lliurat per la Direcció General de Patrimoni.

Els treballs de camp van estar dirigits per G. Aguilera, coordinats pel cap del SIAP Dr. F. Gusi. Va participar també l'arqueòleg-ajudant del Servei Dr. A. Oliver, col·laborant també en els treballs la

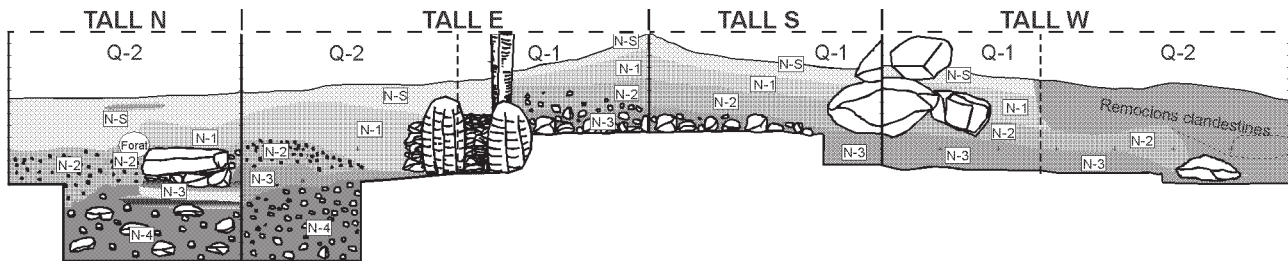

Figura 6. Desenvolupament estratigràfic dels quadres 1 i 2.

Dra. C. Olària del Laboratori d'Arqueologia prehistòrica de la Universitat Jaume I de Castelló.

Es va comptar, a més, amb un equip format per estudiants de la Universitat Jaume I de Castelló i estudiants de postgrau d'arqueologia de la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona.

OBJECTIUS I METODOLOGIA

Els objectius generals de l'excavació, estaven dirigits a efectuar un sondeig a la cavitat, al mateix temps que netejar el gran forat practicat pels clandestins. Es van planificar dos quadres, dels quals, un quedava a prop de l'entrada (quadre 1) i l'altre pràcticament centrat al forat clandestí, el quadre 2 (Fig. 2). En acabar l'excavació dels dos quadres, es va practicar una petita cala dins d'una reduïda raconada de la sala principal (Quadre 3), que anomenarem "nínxol", per tal de valorar la possible presència d'enterraments.

La metodologia d'excavació va realitzar-se per capes artificials de 10 centímetres en el quadre 1, i netejant i regularitzant els talls estratigràfics de la cala clandestina corresponent al que vam anomenar quadre 2.

En aquest quadre 2, com es podrà comprovar per la seqüència estratigràfica i els materials recuperats, quasi tots els nivells presentaven intrusions i irregularitats, excepte algunes zones molt localitzades assentades directament sobre el nivell de base, com conseqüència de les alteracions continuades sofertes.

En el cas del quadre 1, situat en el vestíbul, la sedimentació es presentava més homogènia, doncs no havia estat tant afectada per les remocions clandestines.

ESTRATIGRAFIA

Quadre 1

Situat a prop de l'entrada, era teòricament el lloc on més intacta podia estar la sedimentació.

Per sota del nivell superficial [-2/-40], constituïda per una terra polsegosa de color marró clar amb pedretes soltes, va aparèixer un estrat compacte de color marró clar contenint abundants pedres de fracció mitjana-petita, d'una potència d'uns 40 centímetres de potència mitjana i migrades restes materials. Aquest nivell 1 [-13/-46], s'inclinava fortament cap l'interior de la cavitat en direcció nord-est. La base del mateix presentava un possible sol d'ocupació molt arrasat, i amb presència de pedres, ossos i caragols, que formaven bossades, especialment a la part oest del sondatge, i que profunditzaven. En aquest punt es van prendre algunes mostres de carbons, per l'anàlisi posterior de C-14, que va oferir un resultat de 10.320 ± 40 BP. A ambdós extrems del quadre, es trobaven uns amuntegaments de pedres de bona grandària, col·locats intencionalment, i recolzats en les parets de la pròpia cavitat (Fig. 7).

El nivell 2, immediatament infraposat [-36/-68], presentava una capa de terra compacta de color ataronjat-rogenç, molt endurida, pràcticament en procés de bretxificació, i totalment estèril, farcida de nombroses pedres de fracció mitjana i menuda.

El nivell 3, totalment estèril, estava constituït per una terra rogenca molt compacta, pràcticament inexcavable degut a l'enduriment esmentat, per la qual cosa vàrem deixar de profunditzar a la cota -88 centímetres.

Quadre 2

Com ja hem esmentat, aquest quadre estava pràcticament centrat al forat dels clandestins, de manera que les apreciacions estratigràfiques es limiten a la lectura dels talls, un cop netejats (les cotes, com les del quadre 1, les referim al tall est). Només els cantons del tall nord, presentaven una relativa bona possibilitat de regularitzar i d'excavar uns 30 centímetres d'amplada, dels quals es van recuperar alguns materials en posició estratigràfica, permetent també l'obtenció de mostres carbo-

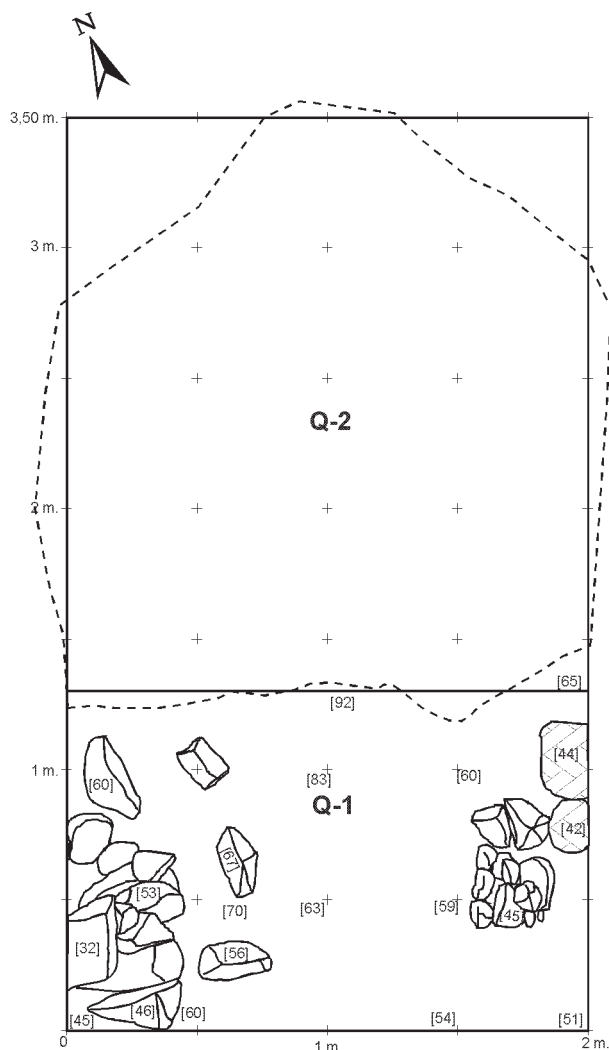

Figura 7. Quadre 1 nivell 1 i quadre 2. La línia puntejada indica l'acció dels clandestins

noses en els nivells inferiors, més compactes, per a la seva datació absoluta.

Es evident que aquest quadre, presentava un desenvolupament estratigràfic totalment discordant al del quadre 1, amb molts més nivells, especialment al tall nord (N), amb unes terres totalment diferents, molt soltes, amb un fort grau d'humitat, i presentant nombroses capes i llengües de colors foscos, encara que no carbonosos, amb altres capes més compactes, on es recolzaven grans blocs i nombroses pedres de fracció mitjana.

El nivell superficial [-41/-72] constituït per una terra semicompacta granulosa de color burell fosc, presentava una taca lenticular gris blanquinosa.

El nivell 1 [-59/-118] es tractava d'un nivell de terres semicompactes grises blanquinoses, tallat en gran part pel nivell superficial.

El nivell 2 [-91/-122] conformava una bossada d'una terra granulosa de coloració grisenca. Contenia escàs material lític, però amb unes restes de carbons que van ser analitzats per C-14, proporcionant un resultat de 1370 ± 70 BP, la qual cosa ens indica que aquesta bossada en realitat formava part del final del nivell 1, fortament afectat per les remocions clandestines.

El nivell 3 [-111/-148] presentava una discontinuïtat horitzontal, amb una intrusió al centre constituïda per una terra gris amb fracció mitjana, que era la base de la bossada de l'anomenat "nivell- 2", limitada a l'oest per una paquet de terres semicompactes ocre amb fracció menuda, i pel costat oposat pel nivell gris blanquinos semicompacte barrejat, que recobria un gran bloc estalagmític, caigut del sostre, per sota del qual apareixia un conjunt de pedres col·locades de manera semblant a les descrites en la base del nivell 1 del quadre 1, que recobrien una llengua grisosa que contenia escadussers restes de caragols, ossos i material lític, a més d'alguns fragments de carbons que una vegada analitzats ens van proporcionar la datació de 9030 ± 40 BP.

El nivell IV [-125, ?] de gran potència, estava constituït per una terra compacta de color rogenc contenint fracció mitjana i gran, el qual, per sota dels amuntegaments de pedra del nivell superior, presentava dos llengües superposades, una, la superior, de color rogenc, i l'altra de terra de coloració grisenca. No va proporcionar materials arqueològics, encara que sí escassa fauna, d'origen no antròpic. Donada les dificultats, la duresa i l'esterilitat del nivell, l'excavació es va detenir a la cota -195 centímetres.

Quadre 3

Al "nínxol" lateral es va practicar una petita cala exploratòria d'1,40 metres quadrats, per a constatar la possible existència d'algun enterrament, donades les seves característiques morfològiques.

L'estratigrafia es va mostrar molt simple: un nivell superficial remogut amb terres soltes, amb ceràmiques a torn i a mà, d'una potència de 20 centímetres, i un nivell 1 grisenc-marró, de 50 centímetres de potència màxima, apareixent en la part superior alguns fragments de ceràmica a mà, amb evidències de remenaments, i una part inferior sense contingut de materials a on es van recollir carbons per la seva datació, obtenint-se un resultat de 10.860 ± 40 BP, cronologia que seria adequada per als nivells epipaleolítics dels veïns

TAULA 1

Ref. Laboratori	Quadre	Nivell	Datació BP	Calib. BP	Datació CAL.	Observacions
Beta-127.570	1	1 base	10.320±40	12.340-11.950	8.370± 40 BC	2 σ, 95% probabilitat
Beta-127.571	2	2	1.370±70	-	580 a.d	
Beta-127.572	2	3	9.030±40	10.235-10.165	7.080±40 BC	2 σ, 95% probabilitat
Beta-127.573	3	1	10.860±40	12.975-12.885	8.910±40 BC	2 σ, 95% probabilitat

Relació de datacions absolutes de C14.

quadres 1 i 2. La única explicació plausible, amb un resultat que no evidencia cap contaminació, podria ser que aquestes restes de carbons varen ser llançades a l'anomenat "nínxol" en el moment de les ocupacions de la base del nivell 1 del quadre 1 o del nivell 3 del quadre 2.

Per sota hi aparegué un nivell II, rogenc, molt pedregós i compacte, que fou estèril, de manera que es va detenir el sondeig, agreujat per l'estretor de la cala.

LES DATACIONS ABSOLUTES

Al llarg de l'excavació es van recollir unes escadusseres mostres de carbons, un total de cinc, de les quals quatre varen ser enviades al laboratori Beta Analytic de Miami per la seva datació absoluta mitjançant el mètode del carbó 14. Algunes d'elles, per la seva migrada mida va ser analitzades per sistema AMS. Els resultats dels anàlisis són els que es mostren en la taula 1. L'altre mostra del mateix nivell que la mostra Beta-127.571, es va enviar a C. Cubero per al seu estudi antracològic, els resultats del qual estan reflectits a l'annex III.

Només una datació pot adequar-se als nivells arqueològics reconeguts, encara que a aquesta podríem també afegir-ne un altra, la corresponent al nivell 3 del quadre 2, Beta 127.572 (9030±40 BP), però tractant-se d'un nivell amb la mateixa composició sedimentària que el nivell 1

base del quadre 1, resulta prou diferent: un total de 1290 anys. Aquest "rejuveniment" de la mostra potser podria explicar-se per una lleugera contaminació soferta a conseqüència de les continuades remocions que afectaren al quadre 2. La mostra Beta 127.573 (10.860±40 BP) no està associada a un context arqueològic com ja hem esmentat en les observacions corresponents al nivell 1 del quadre 3. La quarta mostra analitzada, Beta-127.571, 1370±70 BP, sortí contaminada.

MATERIALS

En la taula 2 es mostra la distribució general de restes per quadres i nivells. A continuació fem esment detallat dels materials recuperats.

CERÀMICA

Descriurem les troballes ceràmiques, procedents de l'excavació, distribuïdes per quadres i nivells. Com es pot comprovar a la taula 2, la ceràmica en tots els nivells es troba barrejada entre la fabricada a mà i la de torn. La distribució general dels fragments per nivells esta representada a les taules 3 i 4.

S'observarà que s'ha estimat en cada nivell el número mínim de recipients. El criteri per la quantificació ha estat en base al recompte de vores i bases i atenent també a les pastes, ja que

TAULA 2

	Q-1			Q-2				Q-3		Total
	Superficial	N-1	N-1 base	Superficial	N-1	N-2	N-3	Superficial	N-1	
Ceràmica a mà	4	8	-	3	18	-	-	9	16	58
Ceràmica a torn	30	31	-	12	8	-	-	22	6	109
Indústria lítica	-	-	14	-	3	1	5	-	-	23
Restes de talla	-	-	35	-	-	5	14	-	-	54
Ornament	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Material petri	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2
Fauna	35	179	169	-	-	-	5	-	145	533
Malaocologia	4	47	70	-	-	-	4	-	13	138
Restes humanes	25	17	-	-	2	-	-	-	28	72

Distribució general de materials per quadres i nivells.

TAULA 3

	Q-1		Q-2		Q-3	
	Superficial	N-1	Superficial	N-1	Superficial	N-1
Vores	3	-	-	1	1	-
Vores decorades	3	-	-	-	-	-
Colls	-	-	-	-	-	1
Bases	5	-	2	-	2	-
Nanses	1	-	-	1	1	-
Decorats	-	-	-	-	1	-
Indeterminats	18	31	10	6	17	5
Total	30	31	12	8	22	6
NMI	5	5	2	2	5	4

Material ceràmic a torn.

en general la diversitat de coloracions i textures permetia la diferenciació amb certa facilitat.

Com que tots els nivells ceràmics presenten conjuntament exemplars a torn i a mà, en tots els quadres s'ha observat la possibilitat de que diversos fragments procedents d'un mateix recipient es trobaren a diferents nivells, però en cap cas s'ha pogut constatar aquesta circumstància.

Com a comentari general direm que la conservació dels fragments és prou desigual, especialment pel que fa a la ceràmica a mà, de manera que davant d'aquells que presenten un relatiu bon estat, altres presenten la superfície molt alterada amb concrecions, erosions i rodaments. Esta circumstància ha d'estar deguda a la continuada i desigual condició agressiva post-deposicional d'origen divers de tot el registre.

Quadre 1, nivell superficial

La ceràmica a torn està representada per quatre vores, tres d'elles amb decoració a base d'acanalats horitzontals a la part del coll; dos fragments de vora amb vernís groc pertanyents al mateix recipient; cinc bases planes; un fragment de nansa anular i 18 fragments indeterminables. Hem estimat que procedeixen d'un mínim de cinc recipients.

La ceràmica a mà ve determinada per la presència de quatre fragments sense forma, un d'ells amb la superfície externa brunyida. Les pastes són fosques, reductores, excepte un fragment amb l'interior rogenç. El que sembla clar és que pertanyen a quatre recipients diferents.

Quadre 1, nivell 1

La ceràmica a torn en aquest nivell està molt fragmentada. Són 25 fragments sense forma, prou homogenis, algun d'ells amb restes de combustió

a la cara externa, que per les coloracions i textures de les pastes correspondrien a no menys de cinc recipients.

La ceràmica a mà consisteix en dos fragments de vora arrodonida, un d'ells pertanyent a un vas esfèric de vora reentrant, superfície exterior espatulada o brunyida amb engob de color marró clar i coccio reductora amb desgreixant poc visible (Fig. 8, 2). Aparegué també un fragment de cos amb nervatura (Fig. 8, 1), a banda d'altres cinc fragments indeterminables. Predominen les pastes rogenques o ataronjades amb escàs desgreixant prou heterogeni. Hem estimat un mínim de cinc recipients.

Quadre 2, nivell superficial

La ceràmica a torn recuperada ha estat de dues bases planes i 10 fragments indeterminables, amb certa homogeneïtat en les pastes i textures, pel que el número mínim de recipients estimat ha estat de dos.

Pel que fa a la ceràmica a mà, només aparegueren tres fragments indeterminats, amb la superfície allisada i desgreixant gruixut, de color blanc, amb pasta porosa de color burell fosc. Sembla que pertanyen al mateix recipient.

Quadre 2, nivell 1

La ceràmica a torn recuperada estava formada per un fragment de vora molt perduda; una nansa anular decorada amb manganès; i sis petits fragments indeterminables. Com a mínim, hi trobem dos recipients.

La ceràmica a mà d'aquest nivell està composta en primer lloc per 13 fragments corresponents al vas incís-imprès del que ja hem fet el comentari. A banda d'aquests fragments, aparegué també un fragment de cos amb nansa

TAULA 4

	Q-1		Q-2		Q-3	
	Superficial	N-1	Superficial	N-1	Superficial	N-1
Vores	-	2	-	-	-	4
Vores decorades	-	-	-	-	1	2
Vores amb nansa	-	-	-	-	1	-
Colls	-	-	-	-	-	-
Bases	-	-	-	-	-	1
Nanses	-	-	-	-	-	-
Nansa + decoració	-	-	-	1	-	-
Decorats	-	1	-	-	-	-
Indeterminats	4	5	3	4	7	9
Vas incís-imprès	-	-	-	13	-	-
Total	4	8	3	18	9	16
NMI	4	5	1	4	4	10

Material ceràmic a mà.

de doble perforació horitzontal i decorat amb incisions de punxó; es de pasta rogenca, sense tractament, amb abundant desgreixant guixut de calcita i mica, i amb taques més fosques per la superfície externa conseqüència d'una cocció irregular (Fig. 8, 3). També es varen recollir quatre petits fragments indeterminables de cocció reductora. En conjunt per aquest nivell podríem estimar en quatre el número mínim de recipients, comptant el vas incís-imprès.

Quadre 3, nivell superficial

La ceràmica a torn és tota sense vernissar, i es distribueix en una nansa, dues bases planes, un llavi i 18 fragments, un d'ells pintat amb manganès. Corresponen a un mínim de cinc recipients.

La ceràmica a mà recuperada són dos fragments de vora, una amb una nansa de mugró (Fig. 8, 4), llavi arrodonit i pasta rogenca, amb escàs desgreixant blanc i engob a l'almagra; mentre que l'altra vora, amb impressions a la part externa del llavi (Fig. 8, 5), presenta una coloració més ataronjada, amb desgreixant de partícules blanques gruixudes prou abundants.

Hem estimat que els fragments recollits correspondrien a un mínim de quatre recipients.

Quadre 3, nivell 1

A torn aparegué un fragment de coll i cinc fragments indeterminables, però procedents de, al menys, quatre recipients diferents.

La ceràmica a mà està representada per sis fragments de vora (Fig. 8, 6-9), dos d'ells amb decoració, una base convexa, i set fragments

indeterminables. Les vores són totes de llavi arrodonit, de les quals cinc són reentrants i una és recta vertical. Entre un dels fragments sense forma trobem un arranc d'element de premsió.

Les decoracions es concentren en dos de les vores, i consisteixen en una doble nervatura horitzontal (Fig. 8, 9) i una composició incisa-puntillada formant quatre línies horitzontals (Fig. 8, 8).

Pel que fa als acabats, aquestes dos vores decorades que acabem de descriure corresponen als fragments que presenten una superfície més fina, tot i no observar-se tractament superficial. Tenim altres dos fragments sense forma que presenten un espatulat molt alterat.

En general les pastes són fosques o rogenques, amb abundant desgreixant blanc. Només un fragment presenta una coloració groguenca conseqüència de l'engob aplicat. Hem estimat que corresponen a un mínim de 10 recipients.

COMENTARI AL CONJUNT CERÀMIC

El total de fragments recuperats a l'excavació va ser de 167, dels quals 109 pertanyen a recipients fets a torn i 58 a mà. Tot i això, el número mínim de recipients estimat és menor per a la ceràmica tornejada (23) que per a la feta a mà (28), el que implicaria que, de refiar-nos d'aquestes xifres, en origen la quantitat de ceràmica a mà present a la cova seria numèricament superior, però molt fragmentada i alterada per les condicions postdeposicionals.

La ceràmica a torn és quasi tota sense vernissar, excepte els dos fragments pertanyents al mateix recipient del nivell superficial del quadre 1. Predominen els acanalats situats al coll i algun fragment amb decoració de manganès. És difícil

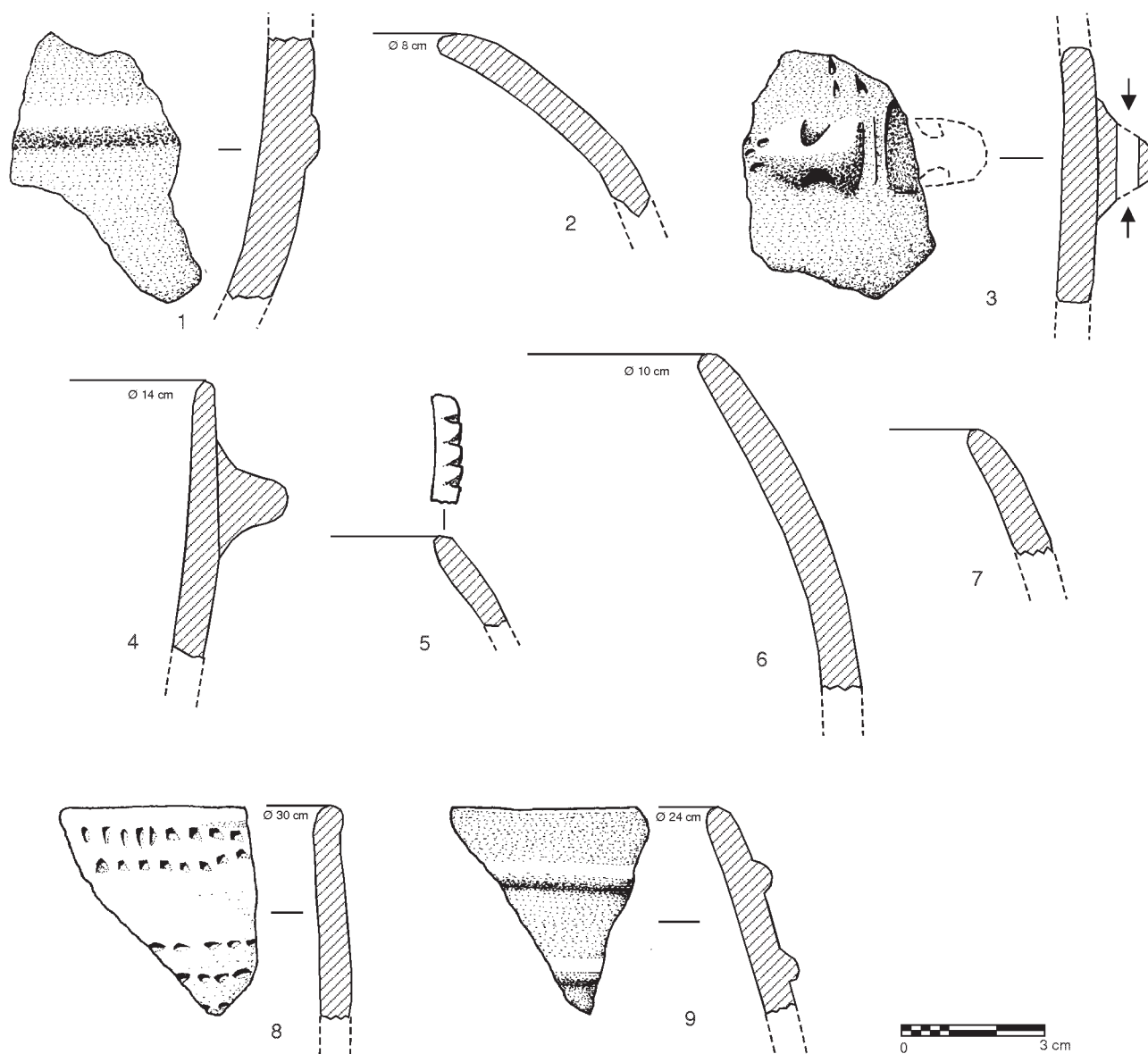

Figura 8. Materials ceràmics recuperats a la intervenció d'urgència: 1-2.- Quadre 1, nivell 1; 3.- Quadre 2, nivell 1; 4-5.- Quadre 3, nivell superficial; 6-9.- Quadre 3, nivell 1.

establir una cronologia precisa per aquest conjunt, puix que de la seva tipologia resulta un ventall cronològic prou ample. La moneda, datada al segle XVI, indicaria un moment puntual de les successives visites i estances ocasionals a la cavitat.

Pel que fa a la ceràmica a mà, dels 58 fragments només cinc presenten decoració, que amb els sis pertanyents al vas incís-imprès configuren el 19 per cent. Traduït a recipients, dels 28 mínims estimats, set estarien decorats (un 25 per cent). Per nivells, el nivell 1 del quadre 2, precisament on es trobava el vas incís-imprès, seria el que major percentatge de decoracions

presentaria. Esta observació, però, cal fer-la amb cautela, puix que també correspon al quadre on menor és la mostra i on al mateix temps aparegueren els fragments del vas incís-imprès.

En conjunt, és difícil realitzar conclusions per la mostra ceràmica prehistòrica, puix que la quantitat recuperada és pobra. Com tot seguit exposarem, sembla que els fragments decorats del nivell 1 del quadre 2 ens aboquen a una cronologia neolítica, puix que és on apareixen els fragments del vas, a més d'un fragment amb nansa de doble perforació, mentre que a la resta de nivells (el superficial i el 1 del quadre 1 i el superficial del quadre 2, i ambdós nivells del quadre 3), existeix

una heterogeneïtat que fa pensar en una diversitat cronològica que podria entrar perfectament des d'un moment neolític fins un moment anterior a l'horitzó campaniforme.

En la relació de ceràmica presentada, destaca, com no, la recuperació de fragments del mateix vas incís-imprès que es va dipositar al Servei d'Investigacions Arqueològiques i Prehistòriques pels aficionats d'Alcalà. Alguns fragments procedents de l'excavació, nivell 1, quadre 2 han pogut ser reintegrats amb d'altres recuperats dels remenaments clandestins.

Recordem que el quadre 2 se situava dins del gran forat obert pels furtius, i només els cantons del tall N van permetre la recuperació de materials amb posició estratigràfica. El problema és que aquesta posició estratigràfica té relativa utilitat, puix que les intrusions i alteracions al llarg del temps, a les que va estar sotmesa aquesta cavitat, són indubtables. Per altra banda, com hem vist al parlar de les datacions, no van aparèixer carbons en aquests nivells, i la datació del nivell 2 va resultar contaminada.

En definitiva, per obtenir una cronologia del vas, haurem de fer ús d'altres mètodes. En la recerca de paral·lels tindrem en compte tres aspectes: la forma, la tècnica decorativa i la composició del motiu. Pel que fa a la forma, ens aboca a un horitzó neolític sense més precisions. La tècnica decorativa, de tipus mixta, amb incisions i impressions, ens inclinaria més probablement en aquest cas de Diablets cap un horitzó entre el neolític antic final al neolític mig. Per precisar més aquesta afirmació, aportarem dos fragments ceràmics recuperats en jaciments de les comarques de Castelló, adscrits a una cronologia semblant.

En primer lloc fem referència a un fragment del nivell IV de la coveta 2 de Can Ballester a la Vall d'Uixó, en el qual la composició decorativa està establerta en base a nou línies horitzontals rematades per sèries de garlandes a la part inferior. Aquest nivell IV de Can Ballester està datat en un neolític antic avançat, segons els autors (Gusi, Olària, 1979, 86, fig. 31).

El segon fragment, aquest fora de context, presentava unes línies horitzontals i garlandes fou publicat per un de nosaltres com neolític, procedent dels abrics d'Agua Viva, a Sorita (Olària, 1980, 42-44, fig. 2). La tècnica mixta cardial i incisa situaria el fragment a un horitzó neolític antic avançat. En aquest cas, les impressions cardials són les que formen les línies horitzontals, i estan rematades en les parts superior i inferior, per una

línia de incisions triangulars. Finalment, la composició es completa amb una sèrie de garlandes formades per sis línies de tècnica incisa. Cal destacar la presència d'almagra emplenant la decoració, especialment la realitzada amb la tècnica d'impressions amb *cardium*.

Una de les perioditzacions teòriques proposades per al neolític mediterrani ha estat la de Bernabeu (1989), precisament en base fonamentalment a les tècniques i composicions decoratives. Si ens atenem a aquesta proposta, elaborada principalment a partir de les seqüències de la Cova de l'Or i de la Cova de les Cendres, la cronologia de la tècnica i composició del nostre vas estaria emmarcada dintre de l'anomenat Neolític 1B, encara que ja present en la fase 1A2. Respecte a aquesta tècnica decorativa mixta, Bernabeu afirma que "*Aunque presente ya en la fase A2, corresponde al horizonte 1B en su conjunto el desarrollo de un estilo decorativo basado en la combinación de 2 técnicas: la incisión y la impresión del tipo 4.3. Generalmente las decoraciones realizadas de este modo se componen de una franja horizontal formada por varias líneas incisas enmarcadas por varias series de impresiones. Esta franja horizontal, situada inmediatamente bajo el borde, puede enriquecerse mediante el añadido de guirnalda y franjas verticales de disposición simétrica, realizadas de idéntico modo al anterior.*" (Bernabeu, 1989, 118). La resta de característiques d'aquesta hipòtesi de periodització proposades per Bernabeu inclourien ceràmiques amb decoració cardial, impressions-incisions, esgrafiats, pentinats, amb engalba a l'almagra i cordons en relleu no decorats. Aquest tipus de decoració mixta es mantindria a l'horitzó 1B2, juntament amb un augment de les pentinades. La cronologia dels horitzons de Bernabeu determinaria per al vas dels Diablets una cronologia no més antiga del -4300, ni més recent que el -3500, en definitiva un neolític mitjà en terminologia convencional.

Potser seria més adequat per l'adscripció cronològica tenir en compte les datacions absolutes obtingudes globalment als jaciments neolítics del país valencià. En aquest sentit, en un treball més recent, un de nosaltres presenta un periodització teòrica del procés de neolitització i del neolític que enquadraria amb major definició aquests materials de difícil adscripció (Olària, 1995; 1999). Adonant-se que aquest singular recipient de Diablets sembla estar associat a altres fragments ceràmics, com seran els decorats amb cordons de tipus "nervatura" i tanmateix a les

TAULA 5

	Q-1	Q-2	
	N-1 base	N-2	N-3
Ascles	1	-	-
Ascletes	4	-	4
Làmines	-	-	-
Laminetes	8	-	5
Nuclis	1	-	-
Productes decalotat	1	-	-
Productes decorticat	5	-	2
Fragments informes	14	3	3
Resquills	1	2	-
Total	35	5	14

Distribució de les restes de talla.

decoracions incises a punxó situades damunt el llavi i en el cos del recipient (Fig. 8, 1, 3, 8 i 9), els quals conformen un conjunt prou unitari entre les decoracions neolítiques, ben reflectit en contextos d'altres jaciments de Castelló, com Cova Fosca, Cingle de Mas Nou, Cova de les Bruixes i Can Ballester, entre altres, aquest recipient caldria donar-li una cronologia entre el neolític mitjà I (ca 4500-4000) e inicis del neolític mitjà II (ca. 4000-3500) de la proposta d'Olària.

Aquest recipient té, si més no, unes característiques morfològiques que en si mateixes ens poden aportar algunes altres bases de discussió,

com serien per exemple la forma d'unió entre el coll i cos, prou arrodonida, i que en el cas dels períodes més evolucionats presenten un perfil més acusat de tipus espatllera; la forma de la base que recorda la del tipus anomenat "egg-shaped" seria una altra clara referència d'element neolític anticmig; tanmateix la disposició decorativa i les impressions ondulades verticals sobre el cos; i finalment la unió de la decoració a les nanses, no conservades, però si existents a jutjar per l'arranc que es troba en un dels fragments. Totes són característiques d'una adscripció neolítica prou antiga que ja hem assenyalat, i que prudentment situaríem com d'un moment del Vé mil·leni, i que de cap manera sobrepassaria el -3800.

INDÚSTRIA LÍTICA

El total d'indústria lítica recuperada va ser de 77 peces, de les quals, 23 corresponen a útils (Fig. 9), mentre que les 54 restants són productes de talla. Les restes de talla i les peces retocades es reparteixen segons el detall de les taules 5, 6 i 7.

El material emprat és sempre sílex, excepte una rascadora de calcària del nivell 2 del quadre 2 (Fig. 9, 18).

La indústria lítica es concentra en la base del nivell 1 del quadre 1 i en el nivell 3 del quadre 2.

TAULA 6

Quadre 1 nivell 1 base

Nº	Tipus	Taló	Color	Descripció analítica	Llarg	Ample	Gruix	Suport
1	A1	Lineal	Gris blanquinos	Amd dist der cvg	29,53	19,45	6,62	Ascla lam.
2	G12	Puntiforme	Burell fosc	Smm d med r div esq + Spd cx div + Smm d med cx der	24,39	13,32	4,12	Ascla lam.
3	G12	Fracturat	Gris	Smi prox med r esq + Spd + (d)Spd dist med (sin)	26,91	23,85	9,02	Ascla
4	R11+D21	Fracturat	Burell fosc	eSpi dist esq · (d)Smd (cc) (sin) med der	25,81	29,94	10,43	Ascla ampla
5	PD11	Fracturat	Gris	Amd r der	28,57	6,93	4,14	Làmina estr.
6	D11	Puntillat	Blanquinòs	eSmd med esq	22,02	7,42	4,19	Làmina
7	G11	Pla	Burell clar	Spd cc	26,18	17,07	6,20	Ascla lam.
8	B32	Fracturat	Burell	Bpn + Bpn prox der	21,65	21,50	9,35	Ascla
9	PD11	Fracturat	Burell clar	Amd cx der	28,17	8,07	5,63	Làmina estr.
10	D11	Fracturat	Gris rosat	eSmd med prox r div der	28	19,95	5,91	Ascla
11	R11	Pla	Burell clar	Smm d med r(cc) esq	30,23	15,40	4,65	Ascla lam.
12	G11	Pla	Blanc grisos	Spd cx	32,51	16,71	7,08	Ascla lam.
13	R11	Fracturat	Burell	Smd med dist r cvg esq	20,11	10,52	3,91	Ascla lam.
14	T12	Fracturat	Gris burell	Amd r dist	13,88	10,30	2,67	Ascla

Quadre 2 nivell 3

Nº	Tipus	Taló	Color	Descripció analítica	Llarg	Ample	Gruix	Suport
19	G22	Pla	Burell fosc	Smp cc dist esq - Spd dist - Sm(p)d (cx) dist der + dSpd r(cx) med	34,70	19,54	10,53	Ascla lam.
20	G11	Retocat	Burell gris	Amd prox med div esq · Spd	18,37	17,53	8,96	Ascla
21	G12	Diedre	Gris negròs	Spd + Smd med der r	23,26	13,01	4,60	Ascla lam.
22	G11	Facetat	Rogenc	Spd desv div	22,19	10,93	5,95	Làmina
23	G12	Facetat	Gris	(d)Spd (cx) esq prox med - Sm(p)i med dist r + Spd cx	25,34	17,85	5,51	Ascla

Distribució del material lític retocat del quadre 1 nivell 1 base i del quadre 2 nivell 3. La numeració correspon a la figura 9.

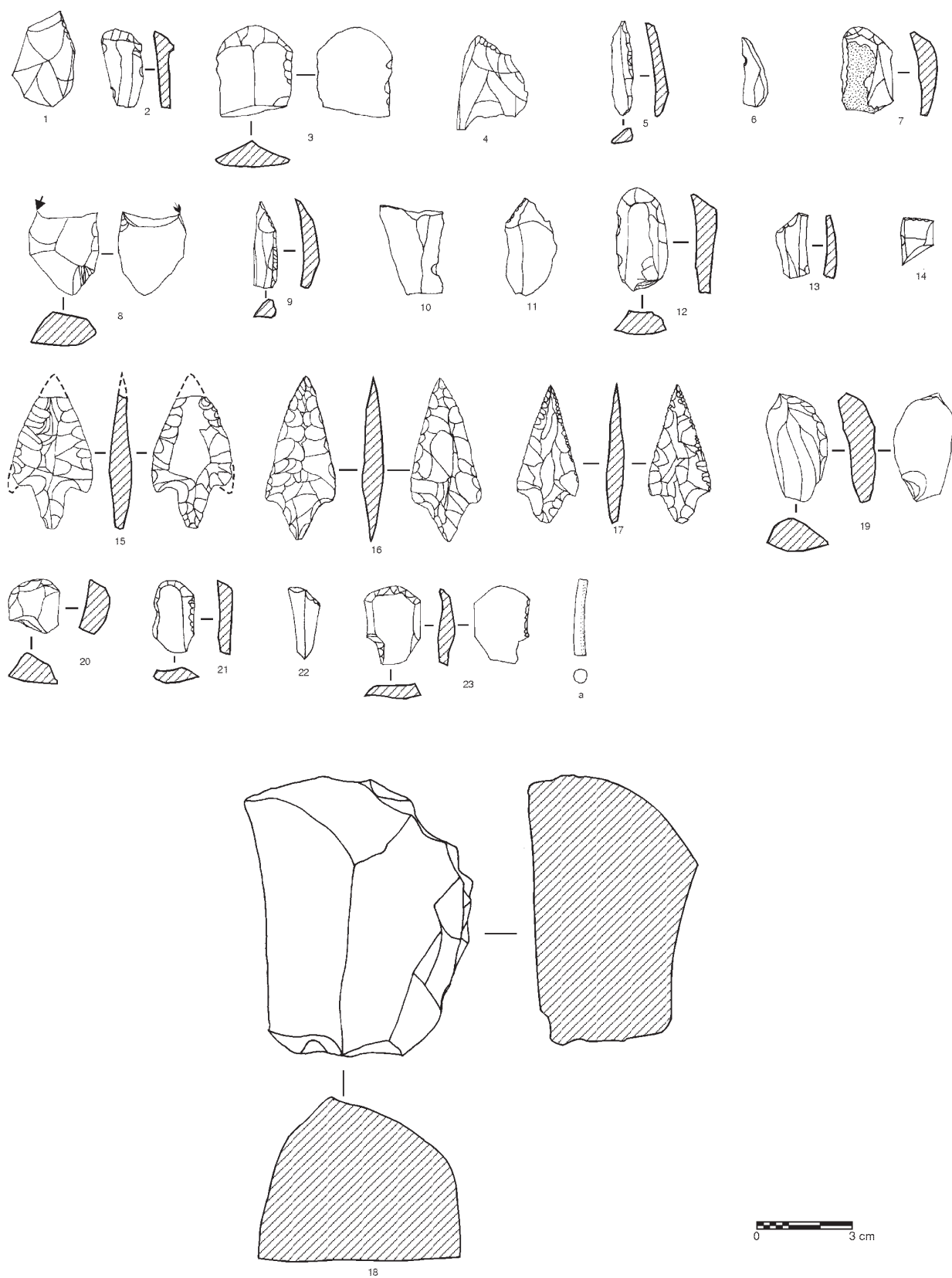

Figura 9. Material lític procedent de la intervenció d'urgència (1-23) i *dentalium* (a): 1-14.- Quadre 1, nivell 1 (base); 15-17.- Quadre 2, nivell 1; 18.- Quadre 2, nivell 2; 19-23.- Quadre 2, nivell 3.

TAULA 7

Nº	Descripció	Llarg	Ample	Gruix
15	Punta de fletxa d'aletes i peduncle de retoc pla bifacial, fragmentada a l'extrem distal. En el revers, la part central està sense retocar.	41,74	25,33	7
16	Punta de fletxa triangular d'aletes incipients i peduncle curt, de sílex de color melat translúcid. Anvers amb retoc pla i revers sense retoc a la part central.	52,20	22,52	6,05
17	Punta de fletxa triangular d'aletes incipients i peduncle curt, lleugerament fragmentat, de sílex de color rosat, de retoc pla bifacial. Perfil aserrat.	43,51	19,72	4,93
18	Rascadora lateral (R21) de pedra calcària de color gris clar. Descripció analítica: (d)Spd cx dist med der. Segons l'Ia és ascla.	87,61	65,35	50,16

Indústria lítica retocada dels nivells ceràmics. 15-17.- Quadre 2 nivell 1; 18.- Quadre 2 nivell 2.

La resta dels nivells amb peces lítiques són totes del quadre 2: el nivell 1, amb les tres puntes de fletxa, i una rascadora atípica i cinc ascles i fragments informes del nivell 2.

COMENTARI DE LA INDÚSTRIA LÍTICA

Pel que fa al nivell aceràmic, tenim l'avançatge de comptar amb dos datacions radiocarbòniques, amb segura referència i una tercera que podria estar associada. Tot i això, la poca entitat de la mostra lítica, amb un total de 19 peces i 20 tipus primaris, ens impedeix fer cap mena d'estudi estadístic, ja que en el nivell 1 basal del quadre 1, només van aparèixer 14 peces distribuïdes de la següent manera: 4 gratadors, 3 rascadores, 3 denticulats, 2 puntes de dors, 1 burí, 1 truncadura i 1 abrupte indeterminat. En el nivell 3 del quadre 2, les peces recollides encara són més escaduseseres, solament cinc gratadors. Hem representat els tipus primaris dels nivells aceràmics en la figura 10.

Respecte als nivells ceràmics, al llarg de l'excavació van aparèixer en el nivell 1 del quadre

2, tres puntes de fletxa, una de peduncle i aletes quelcom diferenciades, i dos triangulars amb aletes incipients i peduncle triangular (Taula 7; Fig. 9, 15-17). La cronologia general d'estos útils els considerem dintre del període eneolític (circa -2800 i el -2000). Associats a les restes humanes registrades (veure annex 1), correspondrien a una sèrie d'inhumacions d'aquest període, en el qual caldria situar alguns dels fragments de ceràmica llisa, especialment les de vores reentrants (Fig. 8, 2, 5, 6, 7) i els perfils que semblen corresponents a recipients plano-convexes (Fig. 8, 4), i encaixarien bé dintre del mateix context l'altra punta de fletxa, l'agulla d'os i el gra de collar dipositats pels aficionats d'Alcalà, així com el *dentalium* del que tot seguit parlarem i el *glycimeris* al que es fa referència a l'inventari malacològic. Encara que donat els remenaments originals existents en els talls estratigràfics, i ja que la tipologia d'aquestes peces no es troba ben sistematitzada a nivell crono-cultural, podrien correspondre a un context d'un neolític final.

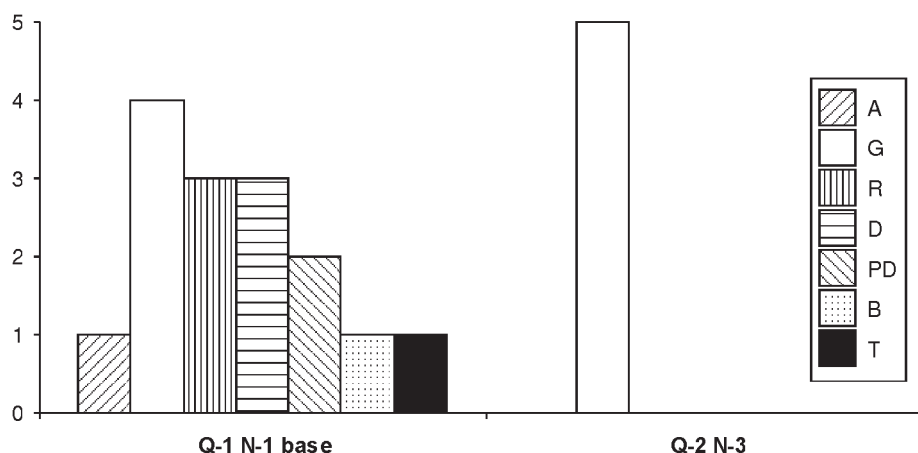

Figura 10. Distribució del tipus primaris en els nivells aceràmics.

A més es va recollir en el nivell 2 del quadre 2, una rascadora lateral (R21) de pedra calcària (Fig. 9, 18).

ALTRES MATERIALS

Respecte a la resta de la cultura material recuperada junt amb la indústria lítica i ceràmica, pocs han estat els objectes trobats a l'excavació. En el nivell 2 del quadre 2 es va recuperar un *dentalium* (Fig. 9, a), i al nivell 1 del quadre 3 un percutor de pedra calcària i una pedra arrodonida amb restes de combustió.

COMENTARIS DE LES RESTES HUMANES, FAUNA I MALACOLOGIA

A l'annex 1 es pot consultar l'estudi antropològic fet per F. Gómez Bellard, en el que es conclou que hi trobem al menys quatre individus representats, el que confirma l'ús de la cavitat com a lloc d'inhumació múltiple. Totes les restes humanes foren recuperades en els nivells amb ceràmica.

A l'annex 2 es presenta l'estudi faunístic i malacològic fet per E. Orri i J. Nadal. Com es podrà comprovar, als nivells aceràmics s'han identificat exemplars de *Capra pyrenaica*, *Cervus elaphus*, i *Oryctolagus cuniculus*, a més d'un petit bòvid no determinat. Els nivells ceràmics inferiors que conformarien el gruix dels nivells neolítics i eneolítics presenten restes d'ovicaprins, *Cervus elaphus*, *Oryctolagus cuniculus*, *Meles meles* i rèptils. Finalment als nivells superficials la fauna detectada estaria composta d'ovicaprins, *Bos taurus* i *Oryctolagus cuniculus*.

Com es podrà llegir a les conclusions de l'esmentat annex, el conill junt a amb la cabra salvatge i el cérvol són considerats quasi com la base de la dieta detectada dels ocupants de la fase aceràmica.

Respecte a la malacologia, presenta un escàs interès exceptuant els exemplars de *Iberus alonensis*, posat que la seva presència en la sedimentació estratigràfica fa creure als faunòlegs que no respondrien a una recol·lecció sistemàtica. Finalment, l'única resta d'origen marí està representada per una conquilla de *Glycymeris* molt rodada.

CONCLUSIONS

La Cova dels Diabets es un exemple més de jaciment malmès per les accions humanes, alterat

a més per l'efecte d'animals que han contribuït a transformar el lloc. Totes aquestes circumstàncies han ocasionat les alteracions de la sedimentació originària d'aquesta petita cavitat, que quedarà perduda per sempre, sense possibilitats de reconstruir les ocupacions originàries, prehistòriques i històriques; és per tant una altra pèrdua irreparable.

No cal dir, per tant, que totes les valoracions que es puguin fer, han de ser interpretades com aproximacions, menys o més plausibles, però lamentablement impossibles de corroborar amb seguretat amb les restes alterades que han arribat a nosaltres.

FASE D'OCUPACIÓ EPIPALEOLÍTICA

Els únics nivells que semblen intactes són els que corresponen al quadre 1, nivell 1 base (Beta-127.570: 10.320±40BP), quadre 2 nivell 3 (Beta 127.572: 9030 ±40 BP) com hem vist, molt localitzats; no així el corresponent al nivell 1 del quadre 3, que ens ofereix una cronologia que podríem considerar vàlida per la interpretació del nivell 3 del quadre 2 (Beta 127.573: 10.860±40BP). Els tipus d'indústria lítica, encara que molt exigüa, és bastant coherent amb les datacions absolutes. doncs la presència de laminetes de dors, abruptes, gratadors i burí, es correspon perfectament amb un horitzó de tipus microlaminar d'etapa epipaleolítica que ens situa en una datació mitjana del IX mil·lenni (10.020 ±40 BP).

En aquesta etapa la cova seria probablement un lloc de refugi o parada, com així semblen demostrar les exigües evidències d'ocupació, de poca potència, amb petites acumulacions de caragols terrestres, la qual cosa ens parla d'una activitat de recol·lecció realitzada per unes poques persones, que en un moment donat i potser en repetides ocasions varen ocupar Diabets per preparar els aliments recol·lectats. És possible que *Iberus alonensis* fos l'espècie preferencial recol·lectada pel consum, doncs en la base del nivell 1 del quadre 1 es presenta amb suficient abundància, unes 70 peces.

També, però, hem de tenir present les evidències d'una activitat cinegètica, especialment de conill, juntament a les fragmentàries restes òssies de cérvol, cabra i petits bòvids. Tenint en compte les dificultats d'accés a la cavitat, sembla lògic pensar que en ella hi trobarem les parts més fàcils de transportar, deixant les parts esquelèti-

ques més voluminoses i pesades al lloc de la cacera on serien consumides.

En aquest sentit, a l'estudi faunístic observem en la distribució anatòmica dels nivells ceràmics una predominància de tíbies i fèmurs, al temps que mandíbules.

Tanmateix no coneixem les edats, encara que semblen, en termes generals, restes post-cranials d'individus joves, de sexe no determinat en l'anàlisi. Entre les mesures anatòmiques hi ha un húmer de *Capra pyrenaica*, que ens podria indicar un trossejat de la cuixa, encara que amb reserves, doncs també estan identificats dents i molars d'aquesta mateixa espècie, que indicaria un transport del cap, probablement parcial, ja que no hi han restes de banyes.

És probable, a més, que les estances realitzades a la cova foren al llarg de la primavera, estiu i tardor, si pensem en la presència de cérvol, que resulta la més significativa per fixar l'estació.

En definitiva, les troballes d'aquest nivell, ens mostren bé unes pobres restes d'ocupació temporal, bé un nivell d'ocupació molt arrassat per l'ús posterior de la cova.

FASE NEOLÍTICA

Amb els elements estudiats que aquí hem presentat resulta bastant difícil fer una valoració ajustada per aquesta etapa cultural. Constatem però certs indicis que podem considerar com dades fiables de l'existència d'una ocupació neolítica a la cavitat.

En primer lloc crida l'atenció la troballa d'un recipient tan singular, decorat amb incisions e impressions plenes d'almagre. És evident que un vas d'aquestes característiques difícilment pot correspondre a una funció domèstica, i les seves connotacions funeràries poden resultar més plausibles; encara que podria respondre també a un contenidor de quelcom material, amagat al cau de Diablets. Aquesta hipòtesi, però, ens sembla poc probable donat que no hi ha restes de cap tipus que confirmen l'ús del recipient com amagatall.

La possible utilització funerària de la cavitat en època neolítica vindria confirmada per les restes òssies humanes que han estat identificades en l'anàlisi antropològic (annex I), concretament en el quadre 2 a una profunditat entre 56,4 a 86,4 centímetres, on es van recollir restes d'un adult, que semblen correspondre a una dona. Per altra banda, la decoració presenta moltes semblances amb recipients pareguts que freqüentment es

troben en el context de les coves funeràries neolítiques, jaciments prou nombrosos en la denominada "cultura de les coves" a Andalusia, però poc freqüents en l'àmbit del país valencià. Recordem que la cronologia convencional de la "cultura de les coves" queda centrada en el neolític mitjà, especialment per l'alta Andalusia, i molts dels motius decoratius queden assimilats a representacions similars de l'art esquemàtic.

També cal recordar que les impressions s'obtenen amb altres instruments no cardials, i que la utilització de la incrustació d'almagre farint les impressions és molt comuna. A Andalusia tenim les datacions absolutes de la cova dels Murciélagos de Zuheros (Còrdova) que situarien aquesta etapa cultural, entre el -4345 fins el -3980.

Salvant les distàncies geogràfiques, aquesta similitud la considerem com una argumentació addicional, per creure que el recipient formava part d'un aixovar funerari únic d'una etapa que, com ja hem assenyalat, inclouríem preferentment dintre d'una forquilla cronològica del -4500 al -4000. Lamentablement no han arribat a nosaltres altres elements que confirmen aquesta utilització funerària. Potser, part de les restes humanes pertanyerien a aquesta inhumació.

Referint-nos als motius decoratius a bandes, garlandes i serpentiformes, així com tanmateix a la seva complexa i rica disposició, creiem que la seva adscripció neolítica és prou evident, doncs en els recipients de l'eneolític, de perfils similars, però no iguals, els motius seran prou més lineals i menys barrocs.

Per altra banda, fem referència a una ocupació neolítica de la cavitat especialment per les altres ceràmiques identificades en el nivell 1 dels respectius quadres 2 i 3. Els tipus i tècniques decoratives que presenten aquests fragments, indicarien també una cronologia del moment neolític. Ens referim especialment a les "nervatures" o petits cordons en relleu sobre el cos i als tipus d'incisions sota la vora i terç superior del cos, disposades en franges horitzontals; així com als tractaments de almagre damunt de les superfícies; i també, al fragment d'orelleta horitzontal perforada decorada amb incisions; tots aquests restes ceràmics semblen apuntar a un període neolític mitjà (Neolític mig I *circa* -4500/-4000) que no descartem poguessin assolir un període més avançat del Neolític mig II (*circa* -4000 o -3800). Si a aquests fragments, li sumem la troballa del vas decorat del nivell 1, quadre 2, sembla encara més fiable aquesta adscripció cronològica; en aquest cas per varies raons, que

ja hem esmentat, però recordem de nou, com la pròpia morfologia de la peça amb la característica base apuntada de tipus “egg-shaped”, o la disposició de la decoració a bandes acanalades i “chevrons” o garlandes, o les decoracions ondulades verticals que evocarien algunes similars del tipus Roucadour, i finalment la tècnica mixta incisa/impresa que sembla també donar indicis d'una atribució neolítica.

Si acceptem que la Cova dels Diabets fou emprada com a sepulcre en un moment del neolític, estariem davant d'uns dels pocs jaciments on s'ha pogut detectar, tot i que molt vàgament, indicis del ritual funerari neolític a les nostres comarques.

FASE ENEOLÍTICA

Aquesta ocupació presenta les mateixes dificultats de reconeixement que la fase anterior neolítica. Fonamentalment perquè els nivells estaven completament barrejats per les accions esmentades i no havia possibilitat d'un reconeixement diferencial estratigràfic. Per tant només podem identificar aquesta ocupació eneolítica a través d'uns escadussers restes, poc eloqüents, però amb certa identitat. Ens referim concretament a la presència de les puntes de fletxa de sílex, i també a alguns fragments ceràmics, no decorats, de perfil de vora reentrant, i probable base plano-convexa, els quals podríem atribuir-los a aquesta mateixa etapa cronològica. Completarien els aixovars funeraris el gra de collar cilíndric, l'agulla amb perforació, el *dentalium* i pot ser la conquilla de *glycimeris*.

Una de les raons que recolzarien aquesta afirmació és l'existència d'una estructura de tancament a l'entrada, de la qual quedaven dos fileres de blocs adossades als laterals, formats per unes columnes de tipus estalagmític, limitant l'espai ocupat pel quadre 1, ja descrites a l'apartat estratigràfic, que encara que molt perdudes, considerem com un testimoni prou fiable de l'utilització de Diabets com cavitat funerària.

L'estudi antropològic ens confirma l'existència de quatre inhumacions. Les restes que corresponen al quadre 3 nivell superficial i al quadre 1, nivell 1 respectivament (26,5- 44,5/44,5-56,4 centímetres de profunditat) identificats com d'una dona d'edat adulta, d'un home també adult i d'una jove entre 14 i 17 anys segurament de sexe femení, serien les que més probablement es

podrien associar amb la utilització de la cavitat com lloc d'enterrament durant aquest període eneolític.

Per altra banda, sembla deduir-se de l'informe faunístic, l'existència de restes esquelètiques més completes, pertanyents a caprins que podrien ser valorats com ofrenes de l'aixovar d'inhumació. Tot i això, la presència indiscriminada de materials ceràmics barrejats obliga a mantenir les reserves sobre aquestes restes faunístiques, que podien correspondre a ofrenes rituals, però també a intrusions de les ocupacions posteriors d'època històrica.

L'adscripció cronològica per aquesta ocupació ha d'ésser, forçosament amb les circumstàncies de pobresa material que presenta, només aproximativa, doncs ens manquen altres criteris de valoració. La forquilla cronològica podria estar representada per la que hom accepta per les puntes de fletxa en sílex, considerades grosso modo de l'eneolític i de l'horitzó campaniforme (entre el -2800 i el -1800), encara que apareixen sense dificultats en contextes del neolític final, no abans del -3400, i també amb perduracions en l'edat del bronze.

Per altra banda, sobre la validesa cronològica de la seva tipologia, alguns autors s'han pronunciat a favor de la major modernitat dels exemplars triangulars amb peduncle i aletes projectades, més típics de l'horitzó campaniforme. Sobre aquest tema, però, ens reservem la nostra opinió per un treball, actualment en procés d'elaboració, en el que discutirem sobre la possibilitat d'emprar les puntes de fletxa del tercer mil·lenni com a element de datació relativa a les comarques septentrionals.

Simplement afegir que, l'absència d'elements de cultura material típics de la fase campaniforme, ens obliga al menys a considerar més probable l'ús sepulcral de la cavitat com d'un moment anterior al -2200.

FASE HISTÒRICA

Finalment, la cova degué ser emprada com a refugi ocasional de pastors ja des d'època històrica. Els restes faunístiques que indiquen una activitat ramadera pobra, especialment dedicada als caprins, que seria la practicada en aquests períodes. D'aquesta fase, tenim indicis que indiquen visites temporals a l'edat mitjana i moderna, on la troballa de la moneda del segle XVI marcaria un punt cronològic concret de les successives estances a la cavitat.

BIBLIOGRAFIA

- BERNABEU, J. (1989): *La tradición cultural de las cerámicas impresas en la zona oriental de la Península Ibérica*. Serie de Trabajos Varios, 86, 158 pp. Valencia.
- GUSI, F., OLÀRIA, C. (1979): *El yacimiento prehistórico de Can Ballester (Vall d'Uxó, Castellón)*. Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses, 6, pp. 39-96. Castellón.
- OLÀRIA, C. (1980): *Aportaciones al conocimiento de los asentamientos neolíticos en la provincia de Castellón*. Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses, 7, pp. 31-88. Castellón.
- OLÀRIA, C. (1995): *La problemática cronológica del proceso de neolitización en el País Valenciano: Una hipótesis de periodización*. Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló, 16, pp. 19-37. Castelló.
- FALCÓ, V. (1996): *Estudio numismático de los hallazgos de la Torre del Rey (Oropesa del Mar, Castellón)*. Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló, 17, pp. 505-525. SIAP. Diputació. Castelló de la Plana.

ANNEX I. ANÀLISI ANTROPOLÒGIC*

Ens remeten per al seu estudi antropològic un conjunt de restes òssies procedents de la Cova dels Diablets a Alcalà de Xivert (Castelló), amb els que procedirem a la descripció dels elements més significatius per a, en un segon moment, intentar determinar el número mínim d'individus presents, així com la individualització per sexes i grups d'edat.

QUADRE 1 NIVELL SUPERFICIAL

Múltiples fragments de restes humanes, dels que assenyalem els de major interès antropològic.

1.- Un frontal incomplet, de característiques femenines, que presenta una cribra orbitalia, pròpia d'un síndrome anèmic de tipus crònic (Gómez-Bellard, 1989) i que podria correspondre a un adolescent.

2.- Un occipital quasi complet, d'aspecte femení i probablement adolescent, del que no podem descartar que siga el corresponent al frontal abans descrit.

3.- Un fragment de parietal, probablement masculí i, en qualsevol dels casos, adult.

4.- Dos fragments maxil·lars, un superior, molt deteriorat, que mostra a P2 in situ i els alvèols circumdants oberts; i altre inferior, amb M1 i M2 in situ i els alvèols de I2 esquerra a P2 dret oberts. Les peces dentaries presenten un avançat grau d'abradió. En la nostra opinió, el conjunt pertany a la mateixa persona, una dona adulta.

5.- A més a més, apareixen tres peces dentaries soltes: dos d'elles, molars, estan molt deteriorades, però la tercera és clarament un segon molar d'adolescent. No presenta abradió.

6.- Les escàpules han resultat ser els elements més significatius en aquestes restes. Efectivament, es poden reconèixer fins a quatre fragments drets, que estan formats quasi exclusivament per les cavitats glenoidees. D'elles dos són clarament femenines, mentre que la tercera és dubtosa pel que fa al sexe, i la quarta és sense dubte masculina.

7.- De la columna vertebral, són identificables una segona vèrtebra cervical o axis, quasi completa, d'aspecte masculí i sexe masculí. El mateix podem dir de tres vèrtebres lumbars que semblen correspondre al mateix individu. Una d'elles mostra lleugers osteofits a la cara inferior, el que indicaria una edat propera a la maduresa.

8.- Els ossos llargs estan molt fragmentats i incomplets. D'ells destaquen un cap femoral no fusionat, clarament femení, que correspon a una edat adolescent, no superior als 17 anys (Bass, 1987). També es troba un extrem distal de tibia esquerra de mascle adult.

9.- Dividit en quatre fragments no reconstruïbles, es troba un fèmur dret de sexe dubtós, la característica més significativa del qual és la de presentar aurimeria, es a dir, una mancança d'aplanament a la diàfisi.

10.- Finalment, assenyalem la presència de diversos fragments de metacarpians, metatarsians i falanges que corresponen a ambdós sexes, tots d'edat adulta.

QUADRE 1 NIVELL 1

Es reconeixen restes d'ossos d'animals fragmentats. Del material humà, podem destacar:

1.- Una diàfisi de radi dret incomplet de dona adulta.

2.- Un fragment de tibia de dona adulta.

3.- Un astràgal esquerrà quasi complet d'home adult.

4.- Una tercera falange de dit índex o mig de dona adulta.

QUADRE 2 NIVELL 1

No més es repleguen dos peces: un fragment molt deteriorat d'ós no identificable, encara que pensem que es tracta d'un fragment animal i un caní humà, també deteriorat, que sembla correspondre a una dona.

QUADRE 3

A més de restes ossis d'animals, es detecta la presència de:

1.- Fragment diafisiari de radi esquerrà de dona adulta, amb moderades alteracions de tipus degeneratives a la tuberositat radial.

2.- Fragment de columna vertebral dorsal de femella adulta, amb discretes lesions osteofítiques.

3.- Fragment de metatars d'adult, sense poder precisar el sexe.

4.- Fragment de falange del primer dit del peu d'un individu adult, sense determinació sexual.

En la nostra opinió, els dos fragments que s'han pogut sexar pertanyen probablement a la mateixa dona, tenint en compte l'escàs volum de material ossi i la coincidència en les característi-

* Dr. Francisco Gómez-Bellard. Museu Arqueològic Municipal. C/ Primícia, 1. E-03730 Xàbea.

ques lesions degeneratives pròpies de l'edat mitjana de la vida o edats posteriors.

RESTES SENSE CONTEXTE

Corresponen als restes dipositats pels aficionats d'Alcalà de Xivert. En aquesta caixa, a més de restes òssies animals, s'identifiquen un fragment d'os coxal humà, de mascle adult, la porció proximal i deteriorada d'un fèmur dret femení adult i uns metacarpis i falanges de mà d'adult però sense sexe determinable. En bossa apart, es recullen dos peces dentàries fragmentades, que corresponen a un incisiu i a un primer molar possiblement femenins.

CONCLUSIONS

De l'anàlisi antropològic efectuat sobre les restes humanes esqueletitzades de la Cova dels Diablers podem assenyalar les següents dades com les més rellevants:

1.- Està clara la presència de al menys quatre individus: un adult sense identificació sexual, un mascle adult, una femella d'edat madura i un adolescent d'entre 14 i 17 anys probablement de sexe femení.

2.- Dels adults cal destacar la intensa abrasió dentària trobada, pròpia d'una dieta a base

d'aliments poc o res cuinats, amb un alt contingut en partícules residuals, com grans de terra, restes ceràmiques al procés de moldre, etc... Les peces dentàries de l'adolescent no presenten aquesta alteració, lògicament degut al menor temps transcorregut. No s'han identificat càries ni pèrdues ante-mortem en cap dels quatre individus.

3.- Malgrat tot, l'adolescent presenta una cribra orbitalia acusada, signe inequívoc d'un procés anèmic cronificat. Tenint en compte la curta edat, aquest quadre es vindria arrossegant des de la infància, probablement per carències nutricionals després del deslletament, com ocorre sovint en poblacions d'aquests períodes.

4.- La dona adulta d'edat madura presenta símptomes degeneratius a nivell de la tuberositat radial i de la columna vertebral, propis no només d'una edat com a mínim mitjana, sinó també del patiment d'una artrosi.

BIBLIOGRAFIA

- BASS, W. M. (1987): *Human Osteology*. Missouri Archaeological Society, 2, 327 pp. Columbia.
- GÓMEZ-BELLARD, F. (1989): *Cribriform orbitalia en un niño paleocristiano de Menorca*. Actas de la II Reunión Nacional de la Asociación Española de Paleo-patología, pp. 109-113. Logroño.

ANNEX II. ESTUDI FAUNÍSTIC I MALACOLÒGIC***INTRODUCCIÓ I METODOLOGIA D'ESTUDI**

En aquest treball s'exposen els resultats de l'anàlisi d'un conjunt de restes faunístiques recuperat durant les tasques d'excavació al jaciment dels Diablets. Aquest material faunístic està format per un important conjunt de restes òssies i un altre d'elements malacològics, fonamentalment continentals terrestres.

Les restes, tant osteològiques com malacològiques, procedeixen de cinc conjunts o unitats estratigràfiques que es reparteixen en tres moments d'ocupació: un de probable adscripció epipaleolítica, una de cronologia neolítica i eneolítica i una altra d'època històrica, els dos darrers amb fortes intrusions.

L'anàlisi s'ha fet respectant els diferents conjunts, dels quals presentem el número de restes recuperades, el número de restes determinades i no determinades i la distribució taxonòmica de les determinades. En un altre punt, però, hem considerat oportú unificar els resultat d'aquells conjunts més o menys sincrònics per tal de poder oferir unes dades més significatives així com per a calcular el número mínim d'individus representats. Les característiques de cada element analitzat han estat codificades en una base de dades Filemaker per a Macintosh.

La biometria s'ha expressat en mil·límetres i amb la terminologia d'A.von den Driesch (1976); els càlculs d'edat s'han realitzat amb les taules de Silver (1980). Hem indicat si els ossos estaven fusionats o no amb els símbols convencionals (+), en els epifisats, i (-), en els no epifisats. El número mínim d'individus s'ha calculat segons períodes diferenciats amb les parts anatòmiques més ben representades i tenint en compte les diferències d'edat. La diferenciació entre *Ovis* i *Capra* s'ha realitzat amb les claus de Boessneck (1980).

Globalment, el número de restes òssies faunístiques ha estat de 533, de les que hem determinat 278 (52,15%) i 255 (47,84%) han restat com no determinades taxonòmicament.

RESULTATS INDIVIDUALITZATS PER NIVELLS**Quadre 1 nivell superficial**

NÚMERO DE RESTES: 35
DETERMINATS: 15 (42,85%)
INDETERMINATS: 20 (57,14%)

DETERMINATS	NR	%
<i>Ovicaprins</i>	12	80
<i>Bos taurus</i>	2	13,33
<i>Oryctolagus cuniculus</i>	1	6,66
TOTAL	15	

Quadre 1 nivell 1

NÚMERO DE RESTES: 179
DETERMINATS: 97 (54,18%)
INDETERMINATS: 82 (45,81%)

DETERMINATS	NR	%
<i>Ovicaprins</i>	19	19,58
<i>Capra hircus</i>	7	7,21
OC+CAHI	26	26,80
<i>Cervus elaphus</i>	5	5,15
<i>Oryctolagus cuniculus</i>	66	68,04
TOTAL	97	

INDETERMINATS	NR	%
MACRO/INDET	50	60,97
MACRO-MA/DIAFISI	20	24,39
MACRO/VÈRTEBRES	6	07,31
MACRO/COSTELLES	6	07,31

Quadre 1 nivell 1 base

NÚMERO DE RESTES: 169
DETERMINATS: 83 (49,11%)
INDETERMINATS: 86 (50,88%)

DETERMINATS	NR	%
<i>Capra pyrenaica</i>	11	13,25
<i>Cervus elaphus</i>	6	7,22
Petit bòvid	1	1,20
<i>Oryctolagus cuniculus</i>	65	78,31
TOTAL	83	

INDETERMINATS	NR	%
MACRO/INDET	59	68,60
MACRO-ME/DIAFISI	26	30,23
MACRO/COSTELLES	1	01,16

* Eva Orri Terrado i Jordi Nadal Lorenzo. SERP. Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia. Universitat de Barcelona. C/ Baldiri Reixac, s/n. E-08028 Barcelona. <jnadal@campus.uoc.es>

Quadre 2, nivell 3

NÚMERO DE RESTES: 5
 DETERMINATS: 4 (80%)
 INDETERMINATS: 1 (20%)

DETERMINATS	NR	%
Petit bòvid	2	50
<i>Cervus elaphus</i>	1	25
<i>Oryctolagus cuniculus</i>	1	25
TOTAL	4	

INDETERMINATS

MACRO-ME/DIÀFISI 1

Quadre 3 nivell 1

NÚMERO DE RESTES: 145
 DETERMINATS: 79 (54,48%)
 INDETERMINATS: 66 (45,51%)

DETERMINATS	NR	%
<i>Ovicaprins</i>	49	62,02
<i>Ovis aries</i>	2	2,53
<i>Capra hircus</i>	9	11,39
OC+CAHI+OVAR	60	75,94
<i>Oryctolagus cuniculus</i>	15	18,98
Rèptils	3	3,79
<i>Meles meles</i>	1	1,26
TOTAL	79	

INDETERMINATS	NR	%
MACRO/INDET	58	87,87
MACRO/COSTELLES	8	12,12

RESULTATS UNIFICATS

En aquest cas, unifiquem aquells conjunts que eren més o menys sincrònics per tal de que les dades siguin quantitativament més significatives. Evidentment aquells moment (superficial) que solament tenia un conjunt ossi, no varia els seus resultats.

Nivell Aceràmic**Quadre 1 nivell 1 base i quadre 2 nivell 3**

NÚMERO DE RESTES: 174
 DETERMINATS: 87 (50%)
 INDETERMINATS: 87 (50%)

DETERMINATS	NR	%
<i>Capra pyrenaica</i>	11	12,64
Petit bòvid	3	3,44

<i>Cervus elaphus</i>	7	8,04
<i>Oryctolagus cuniculus</i>	66	75,86
TOTAL	87	

La distribució anatòmica d'aquest material determinat pot consultar-se en la taula 1. El NMI resultants és el següent:

- 1 *Capra pyrenaica* adult. M3 amb poc desgast.
 - 1 *Capra pyrenaica* adult. M3 amb desgast mig.
 - 1 *Capra pyrenaica* infantil. D4.
 - 1 Petit Bòvid adult, que possiblement correspongui a una *Capra pyrenaica*.
 - 1 *Cervus elaphus* adult. Tot epifisat.
 - 11 *Oryctolagus cuniculus*.
- Total 16 individus.

INDETERMINATS	NR	%
MACRO/INDET	59	67,81
MACRO-ME/DIÀFISI	27	31,03
MACRO/COSTELLES	1	01,14

Nivell Neo-eneolític**Quadre 1 nivell 1 i quadre 3 nivell 1**

NÚMERO DE RESTES: 324
 DETERMINATS: 176 (54,32%)
 INDETERMINATS: 148 (45,67%)

DETERMINATS	NR	%
<i>Ovicaprins</i>	68	38,63
<i>Ovis aries</i>	2	1,13
<i>Capra hircus</i>	16	9,09
OC+CAHI+OVAR	86	48,86
<i>Cervus elaphus</i>	5	2,84
<i>Oryctolagus cuniculus</i>	81	46,02
<i>Meles meles</i>	1	0,56
Rèptil	3	1,70
TOTAL	176	

La distribució anatòmica d'aquest material es pot consultar a la taula 2. El número mínim d'individus d'aquest moment seria:

- 1 Rèptil.
- 1 Ovicaprí de 3-4 anys. Amb M3 sortint, húmer epifisant-se.
- 1 Ovicaprí adult. Dentició amb desgast mig.
- 1 Ovicaprí adult. Dentició molt desgastada.
- 1 Ovicaprí infantil de menys de 6-8 messos, escàpula i húmer desepifisats.
- 1 Ovicaprí infantil de menys de 10 messos. Húmer desepifisat.
- 1 *Ovis aries* adult.
- 2 *Capra hircus* adults (Tos epifisat).

TAULA 1

	CAPRA PYRENAICA		PETIT BOVID		CERVUS ELAPHUS		ORYCTOLAGUS CUNICULUS		TOTAL	
	NR	%	NR	%	NR	%	NR	%	NR	%
Crani	-	-	-	-	1	14,28	1	1,51	2	2,29
Mandíbula	1	9,09	-	-	-	-	13	19,69	14	19,09
Dentició	6	54,54	1	33,33	1	14,28	-	-	8	9,19
Hioide	-	-	-	-	-	-	5	7,57	5	5,74
Escàpula	-	-	-	-	1	14,28	1	1,51	2	2,29
Húmer	1	9,09	-	-	-	-	1	1,51	2	2,29
Radi	-	-	-	-	-	-	3	4,54	3	3,44
Ulna	-	-	-	-	-	-	2	3,03	2	2,29
Metacarp	1	9,09	1	33,33	1	14,28	-	-	3	3,44
Pelvis	1	9,09	-	-	-	-	5	7,57	6	6,89
Fèmur	1	9,09	-	-	-	-	12	18,18	13	14,94
Tibia	-	-	-	-	1	14,28	23	34,84	24	27,58
Metatars	-	-	-	-	1	14,28	-	-	1	1,14
Tarsals	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Falange 1a	-	-	1	33,33	1	14,28	-	-	2	2,29
TOTAL	11		3		7		66		87	

Distribució anatòmica dels nivells aceràmics.

TAULA 2

	OVICAPRINS		OVIS ARIES		CAPRA HIRCUS		CERVUS ELAPHUS		ORYCTOLAGUS CUNICULUS		MELES MELES		REPTIL		TOTAL	
	NR	%	NR	%	NR	%	NR	%	NR	%	NR	%	NR	%	NR	%
Crani	1	1,47	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,56
Maxil.lar	-	-	-	-	-	-	-	-	6	7,40	-	-	-	-	6	3,40
Mandíbula	3	4,41	-	-	-	-	-	-	7	8,64	1	100	-	-	11	6,25
Dentició	8	11,76	-	-	-	-	2	40	-	-	-	-	-	-	10	5,68
Hioide	1	1,47	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,56
Vèrtebres	16	23,52	-	-	-	-	-	-	1	1,23	-	-	1	33,33	18	0,22
Costelles	9	13,23	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9	5,11
Escàpula	2	2,94	-	-	-	-	-	-	3	3,70	-	-	-	-	5	2,84
Húmer	4	5,88	-	-	1	6,25	-	-	2	2,46	-	-	1	33,33	8	4,54
Radi	2	2,94	-	-	3	18,72	2	40	3	3,70	-	-	-	-	10	5,68
Ulna	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1,23	-	-	-	-	1	0,56
Metàpod	-	-	-	-	-	-	-	-	7	8,64	-	-	-	-	7	3,97
Carpals	2	2,94	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1,13
Metacarp	-	-	1	50	2	12,50	-	-	-	-	-	-	-	-	3	1,70
Pelvis	1	1,47	-	-	-	-	-	-	7	8,64	-	-	-	-	8	4,54
Fèmur	3	4,41	-	-	1	6,25	-	-	9	11,11	-	-	1	33,33	14	7,95
Patel.la	1	1,47	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,56
Tibia	-	-	-	-	-	-	-	-	20	24,69	-	-	-	-	20	11,36
Calcani	-	-	1	50	2	12,50	-	-	2	2,46	-	-	-	-	5	2,84
Metatars	3	4,41	-	-	-	-	1	20	-	-	-	-	-	-	4	2,27
Tarsals	2	2,94	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1,13
Falange 1a	7	10,29	-	-	3	18,72	-	-	-	-	-	-	-	-	10	5,68
Falange 2a	2	2,94	-	-	4	25	-	-	-	-	-	-	-	-	6	3,40
Falange 3a	1	1,47	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,56
Diàfisi	-	-	-	-	-	-	-	-	13	16,04	-	-	-	-	13	7,39
TOTAL	68		2		16		5		81		1		3		176	

Distribució anatòmica dels nivells ceràmics.

TAULA 3

	OVICAPRINS		BOS TAURUS		ORYCTOLAGUS CUNICULUS		TOTAL	
	NR	%	NR	%	NR	%	NR	%
Mandíbula	4	33,33	-	-	-	-	4	26,66
Dentició	1	8,33	-	-	-	-	1	6,66
Vèrtebres	-	-	1	50	-	-	1	6,66
Costelles	2	16,66	-	-	-	-	2	13,33
Radi	1	8,33	-	-	-	-	1	6,66
Metàpod	1	8,33	-	-	-	-	1	6,66
Pelvis	-	-	1	50	-	-	1	6,66
Fèmur	2	16,66	-	-	-	-	2	13,33
Tíbia	1	8,33	-	-	1	100	2	13,33
TOTAL	12		2		1		15	

Distribució anatòmica dels nivells medievals

- 1 *Cervus elaphus* adult. Dentició molt desgastada.
- 10 *Oryctolagus cuniculus*.
- 1 *Meles meles*.

Total 21 individus

INDETERMINATS	NR	%
MACRO/INDET	108	72,97
MACRO-MA/DIAFISI	20	13,51
MACRO/VÈRTEBRES	6	04,05
MACRO/COSTELLES	14	09,45

Nivell superficial

Quadre 1

NÚMERO DE RESTES: 35
 DETERMINATS: 15 (42,85%)
 INDETERMINATS: 20 (57,14%)

DETERMINATS	NR	%
Ovicaprins	12	80
<i>Bos taurus</i>	2	13,33
<i>Oryctolagus cuniculus</i>	1	6,66
TOTAL	15	

La distribució anatòmica del material es pot observar a la taula 3. El mínim d'individus calculat és el següent:

- 2 Ovicaprins amb dentició d'adult i desgast mig.
- 1 Ovicaprí amb dentició d'adult i molt desgast.
- 1 Ovicaprí amb el radi epifisant-se (10 messos).
- 1 *Bos taurus*.
- 1 *Oryctolagus cuniculus* epifisat.

Total 6 individus.

MESURES ANATÒMIQUES

Com en altres ocasions, aquestes, degut a l'estat de fragmentació de les restes i, en algun cas, degut també a la concreció, són bastants escasses. Tanmateix, creiem que la seva presentació és necessària de cara a un futur possible corpus de mesures per a cada període.

Moment aceràmic

- *Capra pyrenaica*

Húmer: BT: (40,7)

Moment neolític i eneolític

- *Capra hircus*

Calcani: GL: 59,3, 59,1
 Húmer: Bd: 29,7. BT: 27,6
 Metacarpia: Bd: 27,3- 27,2. Bp: 23,9. GL: 112,8. SD: 16,5
 Radi: Bp: 28,9, 30. Bd: 27,9, 29,6. LG: 153, 162

Ulna: SDO: 28. DPA: 26,9. GL: 205

- *Ovis aries*

Metacarpia: Bp: 18,2. Bd: 20,6. GL: 138. SD: 9,5

Moment històric

- Ovicaprí.

Fèmur: Bd: 34,9- 36,9

CONSIDERACIONS FINALS

Els resultats generals de la fauna de Diabets demostra una clara adaptació a paisatges de tipus mediterrani, potser amb certa tendència a l'ambient de muntanya, en tots els seus tres moments d'ocupació. Sempre predominen els petits bòvids, que són salvatges en el cas de l'ocupació ceràmica i majoritàriament domèstics en les ocupacions neolítiques, eneolítiques i històriques.

En el moment ceràmic, hi ha un predomini en número de conill, que no seria una font alimentària despreciable, tot i que, malgrat el número de restes, la mida de les altres espècies representades, la cabra salvatge i el cérvol podrien suposar la base de la dieta càrnica.

En els moments neolítics i eneolítics, es destaca en l'equilibri, en el número de restes (NR), de la fauna domèstica i salvatge (formada aquesta pel conill i el cérvol, tot i que no podem descartar la presència de cabra salvatge entre els ovicaprins no identificats). Entre la fauna domèstica, solament tenim representades ovelles i cabres, més especialment aquestes últimes. Això ens fa pensar en una orientació del ramat dels ovicaprins cap a pastures més aviat pobres i escarpades, ja que normalment sempre són més abundats les ovelles que les cabres. Val a dir que alguns elements esquelètics podrien estar representant un individu molt complet i que no fou consumit, atribuïble a càprid (la qual cosa podria, d'una banda, sobrevalorar la importància de les cabres i, de l'altra, ens demostra que no totes les restes poden tenir un finalitat alimentària).

No és fins el conjunt superficial que ens trobem amb presència d'altres espècies d'animals domèstics (*Bos taurus*) encara que les seves restes siguin escasses i el predomini dels ovicaprins encara sigui absolut (tot arribant al 80%).

Pel que fa a les dades biomètriques, al moment ceràmic, la manca de més mesures ens impedeixen atribuir amb tota seguretat les restes, del petit bòvid a l'espècie *Capra pyrenaica*. Clarament atribuïble és l'húmer que presentava una mesura dins de l'amplitud de variació dels individus mascles petits (Altuna, 1978, 205).

A les mesures del període neolític i eneolític (nivell 1), les cabres (amb dades obtingudes de la longitud màxima de radis i metacarpià) està entre els 61 i 65 centímetres d'altura de la creu, resultats molt pròxims als individus de la mateixa

espècie analitzats en el País Basc per a l'eneolític i el Bronze (Altuna, 1980, 67). Pel que fa a la ovel·la, l'altura de la creu calculada de la longitud màxima del metacarpià dona 67,40 centímetres, la qual cosa és un xic gran per les formes mediterrànies del mateix moment (Nadal, 1993, 117).

BIBLIOGRAFIA

- ALTUNA, J. (1978): *Dimorfisme sexual dans le esquelette postcephalique de Capra pyrenaica pendant le Würm final*. Munibe, 34, pp. 201-214. San Sebastián.
- ALTUNA, J. (1980): *Historia de la domesticación animal en el País Vasco desde sus orígenes hasta la romanización*. Munibe, 36, pp. 9-163. San Sebastián.
- BOESSNECK, J. (1980): *Diferencias osteológicas entre las ovejas (*Ovis aries* Linné) y cabras (*Capra hircus* Linné)*. Brothwell, Higgs (eds.) Ciencia en Arqueología. Fondo de Cultura Económica. pp. 338-366. Madrid.
- DRIESCH, A. von den (1976): *A Guide to the measurement of animal bones from archaeological sites*. Peabody Museum Bulletin, 1. Harvard University.
- NADAL, J. (1993): *Resultats de l'anàlisi arqueozoològica del jaciment de Pou Nou (Olèrdola, Alt Penedès)*. Olerdulae, XVIII, pp. 112-120.

INVENTARI DE LES RESTES MALACOLÒGIQUES

Aquests tipus d'elements es distribueixen segons els diferents quadres i nivells de la següent manera.

Quadre	1		2	3	
	S	1	1 base	3	1
<i>Iberus alonensis</i>	4	46	70*	4	11
<i>Pseudotachea splendida</i>	-	1	-	-	-
<i>Pomatias elegans</i>	-	-	-	-	1
<i>Glycymeris</i>	-	-	-	-	1

* 23 sencers i 47 fragments

Es fa molt difícil valorar culturalment aquest conjunt de restes malacològiques. En alguns casos (*Pomatias* i *Pseudotachea*) el seu origen natural sembla no oferir dubtes. Al contrari passa amb la resta de *Glycymeris*, l'única conquilla marina del conjunt, que tot i que no es pot considerar un origen alimentari, ja que està rodada

i, per tant, fou recollida a la platja ja morta, podria relacionar-se amb algun tipus d'aixovar associat als enterraments.

La presència d'*Iberus* correspon clarament a deixalles alimentàries, doncs la major part

presentaven la característica perforació a la closca, per facilitar el buidat de la massa del caragol. Hi ha un predomini clar d'aquests gasteròpodes en el nivell ceràmic atribuït a la fase epipaleolítica d'ocupació de la cavitat.

ANNEX III. ESTUDI ANTRACOLÒGIC*

S'han estudiat quatre fragments de mides superiors a 3 mil·límetres de mesura màxima, la resta corresponia a petits fragments que no han estat analitzats. Totes les restes procedeixen del nivell 2 del quadre 2.

Es va procedir a la visualització directa sense cap tipus previ de tractament físic o químic, mitjançant l'ús d'un microscopi metal·logràfic. Analitzant-se la secció transversal a fi d'observar les possibles restes de escorça cambium, albura, duramen, medul·la, radis medul·lars i anells de creixement, així com les seccions radial amb els radis medul·lars i la tangencial amb els conductes resinífers, vasos, radis parenquimàtics, parènquima, axial...

El primera mostra de carbó semblava ésser la nodositat d'una branca, degut a la seva estructura complicada i irregular; el grau d'arrodoniment no era elevat, trobant-se totalment concrecionat, amb la part central completament blanca.

La segona mostra de carbó era de forma paral·lelogràfica, amb un arrodoniment prou baix. Mides: 4 per 8 mil·límetres.

La tercera mostra de carbó també presentava signes d'ésser un nus i un arrodoniment similar al primer. Mides: 12 per 8 mil·límetres.

I finalment la quarta mostra de carbó, com la segona, presentava un arrodoniment prou baix i amb concrecions. Mides: 3 per 10 mil·límetres.

La primera i tercera mostra de carbó ha estat determinada com de *Pinus* sp (pi), i el segon i quart com *cf. Quercus* (possiblement roure/alzina).

En *Pinus* s'ha observat fusta de coníferes amb grans puntuacions en els radis llenyosos, presència de canals resinífers i de traqueïtat amb parets dentades.

El *Quercus*, fusta de latifolis amb porositat difusa/semidifusa i radis llenyosos uniseriats i multiseriats.

Els dos trossos classificats com *Pinus* semblen nodositats i tenen un arrodoniment mitjà. L'arrodonidament serveix per avaluar l'erosió que ha patit una superfície: si es troba molt erosionada apareix arrodonida, en cas contrari esta poc erosionada o acostuma a presentar formes més prismàtiques; també s'ha de considerar la forma natural de fragmentació de la fusta.

Degut a la dimensió de les restes no podem parlar d'aprofitament de branques, petites branques o troncs. Encara que les nodositats de *Pinus* ens poden indicar la presència de branques o braquiblastos.

Els carbons determinats són tots d'arbres que poden tenir una alçada i dimensions considerables, i a la vegada indicar formacions forestals concretes: cas de les pinedes i dels rouredes o alzinars. Ens podem trobar, tal vegada, davant d'un alzinar de muntanya amb taques de pins i àdhuc de pinedes.

Per l'escadussera quantitat de restes determinats no és convenient una comparació entre les proporcions de les restes determinades i la seva presència efectiva a les rodalies de la cova.

ANNEX IV. CLASSIFICACIÓ DE LA MONEDA**

DINERS DE VELLO

Regnat: JOANA I CARLES (1516-1555).

Seca: Barcelona.

Anvers: IOA(-KAROLU). Bust coronat a l'esquerra.

Revers: (BA-K)A-NO-(NA). Creu equilàteral.

En el centre una "B".

Diàmetre màxim: 14,60 mil·límetres.

Posició de cunys: 3 hores

Conservació: M.C. (Fragmentada).

Bibliografia: Botet (1908, núm. 531).

* Carme Cubero Corpas. Centre d'Estudis Martorellencs. Pça de la Vila, 41. Apartat de Correus, 1. E-08760 Martorell.

** Vicente Falcó Fuertes. Associació Arqueològica de la Vall d'Uixó. Apartat 228. E-12600 Vall d'Uixó.